

Свети Јован Златоусти,
мозаик цркве Свете Софије у Цариграду, крај IX века

НОВО УЧИЛИШТЕ ЗА ДУХОВНЕ ПАСТИРЕ НАШЕГ НАРОДА

Пре четири године, заузимањем и старањем Његовог преосвештенства епископа шумадијског Г. др Саве црквене власти су одлучиле да у Крагујевцу почне са радом одељење београдске богословије Св. Саве, у коме ће се спремати свештенички кандидати из Шумадијске, али и других српских православних епархија. Циљ је био да се, према модернизованим програмима и разноврсним захтевима нових времена, спремају духовни пастири који ће проповедати и ширити науку Господа нашега Исуса Христа и обезбедити да начела Светосавља опет постану темељ нашег народног живота.

До отварања одељења Београдске богословије није било лако стићи. У Крагујевцу се, наиме, није могао пронаћи простор за ову школу, па су богослови смештај добили у једном задружном дому у приградском насељу Грошница. У врло тешким економским условима бригу о материјалним трошковима преузели су свештеници Шумадијске епархије.

Одлуком Светог архијерејског сабора Српске православне цркве на ванредном новембарском заседању 2000. године, одељења Београдске богосло-

вије Светог Саве у Крагујевцу - Грошници настављају рад као самостална богословија Св. Јована Златоустог. Прву славу крагујевачки богослови су про-

Јована Златоустог, који ће убудуће бити заштитник и патрон ове школе.

У тренутку када су одељења Београдске богословије прерас-

У Србији је основана прва богословија за време устанка Карађорђевог. Њу је основао Доситеј Обрадовић 1810, поред Велике школе у Београду. Управитељ те богословије био је врло плодни црквени писац, игуман манастира Фенека, Вићентије Ракић. Али је та школа пропала несрећне 1813, заједно са слободом Србије. Кнез Милош, одмах у почетку своје владавине, настојавао је да се у Крагујевцу, поред гимназије, подигне и богословија, или „школа православија”. Писао је о томе и архимандриту Лукијану Мушицком и питао га за савет, те је, по његовом предлогу, у народној скупштини у Крагујевцу 1822. донесен закључак да се оснује богословија. Два су младића послата у Карловце да се спреме за наставнике те школе. Ну, силом прилика, од те школе није било ништа до доласка Петра Јовановића (1833 - 1859) за митрополита. Јовановић је успео 1836, да отвори “клирикалну школу” у кнежевом конаку у Крагујевцу. Први наставници били су: протосинђел Ликоген Михајловић, из Далмације, и синђел, потоњи владика шабачки, Гаврило Поповић из Срема. Ученика је било 26, од којих су 24 била ожењена. Школа је трајала две године, а ученици су се звали “клирици”. Као и наставници њихови, и ученици су стајали у кнежевом конаку, а половина их се хранила за митрополитовим столом.

*(Азбучник Српске православне цркве
по Радославу Грујићу, Београд 1993,35)*

славили 26. новембра, на дан када се Црква молитвено сећа патријарха цариградског Светог

ла у самосталну просветну установу Српске православне цркве, у њима су наставу похађала

ФОТОГРАФИЈЕ НА ДРУГОЈ СТРАНИ КОРИЦА:

На врху - Освећење споменика жртвама погинулим приликом прошлгодишњег бомбардовања Варварина од авијације НАТО-пакта извршио је, 5. новембра, епископ шумадијски Сава

У средини - Славски ручак у Епархијском центру у Крагујевцу, 26. новембра 2000, поводом прве славе Богословије Светог Јована Златоустог

На дну - „Врло сам срећан. Ово је наша прва слава у слободној Србији и од сада је морамо сваке године славити овде. Ово је велики дан за моју породицу и срећан сам што сам овде са својим пријатељима”, изјавио је принц Александар, старшина Краљевског дома Карађорђевића, на дан Светог апостола Андреја Првозваног ове године. Поводом славе династије Карађорђевог, епископ шумадијски Сава је у њиховом задужбинском храму на Опленцу служио литургију и пререзао славски колач.

62 редовна ученика у четири разреда. Већина их је из парохија Шумадијске епархије, али су међу њима и ђаци из других крајева, из Браничевске, Жичке, Бачке, Зворничко-тузланске, Милешевске, Осечко-пољске епархије. Нарочит понос ове школе јесу наставници - млади теолози школовани на најбољим нашим и грчким високим православним школама.

Колико много Српска црква и Православље очекују од Крагујевачке богословије, говори и све оно што се дешавало 26. новембра ове године, на дан када се празнује Св. Јован Златоусти,

нути песник, богомудри философ, стуб и тврђава Цркве”.

Свечану архијерејску литургију у крагујевачкој Саборној цркви, на којој је прочитана грамата о оснивању овог новог црквеног училишта, служили су епископ шумадијски Г. др Сава, епископ бихаћко-петровачки Г. Хризостом и епископ браничевски Г. др Игњатије, као и сви професори - свештенослужитељи и ректори осталих српских богословија. Архијереји су током проглашења школе упутили учесницима овог собрања поруке о томе колико је за нашу Цркву и

проф. др Драган Протић. Своју наду да ће наша Црква с новом школом добити свештенике достојне славне традиције и спремне да и у XXI веку свој народ воде путевима спасења, изразили су инспектор богословија СПЦ протојереј ставрофор Душан Дачић, ректор Призренске богословије (сада у Нишу) Милутин Тимотијевић, ректор Карловачке богословије протојереј ставрофор Душан Петровић и декан Богословског факултета у Београду протонамесник Радован Биговић. Захвалност Богу и Св. Јовану Златоустом на овом дару,

као и свима који су помогли стасавању нове богословије, упутио је Његово преосвештенство епископ шумадијски Г. др Сава, уз архијерејску поуку да се налазимо у времену које можемо разумети само ако науку Господа нашега Исуса Христа буду тумачили и преносили добро образовани свештеници. О томе ће се, по речима владике Саве, пре свега старати крагујевачко богословско училиште. Свечаност је улепшао богословски хор са више врло надахнуто изведених црквених песама.

Господ се постарао да се ускоро поправе услови за рад крагујевачких богослова. Тако се приводе крају радови на новој згради богословије Св. Јована Златоустог која се налази поред Светосавске цркве у крагујевачком насељу Аеродром. Она ће бити завршена до почетка наредне школске године и одговараће свим захтевима савременог наставног процеса уз одговарајуће услове за интернатски смештај богослова.

Т. Лазаревић

Епископи - бихаћко-петровачки Хризостом, шумадијски Сава и браничевски Игњатије непосредно пред почетак литургије у Саборној цркви у Крагујевцу, 26. новембра 2000. године

чије је име школа понела. Велика је одговорност на установи која за заштитника има светитеља који је “светло света, учитељ васељене, земаљски анђео, небески човек, ненадмашни благовесник Вечног Еванђеља Спасовсог, проповедник покајања, херувимски молитвеник, свежало милосрдник, христочезњиви подвижник, богонадах-

наш народ важна црквена просвета, док је о моралним и стручним аспектима црквеног образовања беседио протођакон Зоран Крстић, суплент новоосноване крагујевачке богословије.

На свечаном славском ручку госте, професоре и ученике поздравио је вршилац дужности ректора богословије Светог Јована Златоустог протођакон

НАСТАВНИЦИ БОГОСЛОВИЈЕ СВЕТОГ ЈОВАНА ЗЛАТОУСТОГ У КРАГУЈЕВЦУ ШКОЛСКЕ 2000/2001. ГОДИНЕ

Наставник	Предмет
Протојереј ставрофор Драгослав Степковић, суплент	Литургика
	Црквено право
	Омилитика
Јереј Младен Ђурановић, суплент	Црквено појање са основама музике и правилом
Јереј Александар Борота, суплент	Црквенословенски језик
	Историја филозофије
Јереј Небојша Ракић, суплент	Свето писмо Новог завета
Протођакон Зоран Крстић, суплент	Катихизис
	Грчки језик
	Догматика
	Етика
Ђакон Рајко Стефановић, суплент	Свето писмо Старог завета
	Патрологија
	Апологетика
Александар Сенић, суплент	Историја хришћанске цркве
	Историја Српске православне цркве
Професор Негослав Јованчевић, хонорарни наставник	Општа историја
	Српски језик и књижевност
Др Ненад Грујовић, доцент Универзитета у Крагујевцу	Информатика
Професор Гојко Ненадић, хонорарни наставник	Руски језик
	Логика
Професор Војин Драгићевић, хонорарни наставник	Енглески језик

У Ч Е Н И Ц И БОГОСЛОВИЈЕ СВЕТОГ ЈОВАНА ЗЛАТОУСТОГ У КРАГУЈЕВЦУ ШКОЛСКЕ 2000/2001. ГОДИНЕ

I разред:

Влада Бранисављевић, Шумадијска епархија
Александар Грујић, Милешевска епархија
Милосав Ђоковић, Шумадијска епархија
Дарко Ђурђевић, Шабачко-ваљевска епархија
Владимир Илић, Шумадијска епархија
Марко Јовановић, Шумадијска епархија
Огњен Козлина, Шумадијска епархија
Дејан Марковић, Милешевска епархија
Радомир Марковић, Браничевска епархија
Александар Миликић, Милешевска епархија
Арсен Миловановић, Шумадијска епархија
Милош Никодијевић, Шумадијска епархија
Драган Новић, Шумадијска епархија
Бојан Павловић, Шумадијска епархија
Зоран Пожарев, Бачка епархија
Срђан Радмановић, Шумадијска епархија
Душан Русмир, Бачка епархија
Павле Спасојевић, Браничевска епархија
Јован Томић, Зворничко-тузланска епархија
Милорад Томић, Шумадијска епархија
Угљеша Урошевић, Шумадијска епархија
Далибор Шљивић, Браничевска епархија

II разред:

Милан Бањац, Шумадијска епархија
Милош Ждралић, Шумадијска епархија
Никола Илић, Шумадијска епархија
Горан Јовановић, Шумадијска епархија
Небојша Јовановић, Милешевска епархија
Владимир Марков, Бачка епархија
Милан Мијалиловић, Жичка епархија
Саша Миленовић, Шумадијска епархија
Бојан Милић, Милешевска епархија
Далибор Нићифоровић, Шумадијска епархија

Јован Панић, Жичка епархија
Слободан Пешић, Жичка епархија
Јован Салаћанин, Бачка епархија
Александар Секулић, Жичка епархија
Душан Трифуновић, Шумадијска епархија

III разред:

Миљан Антић, Шумадијска епархија
Никола Баловић, Шумадијска епархија
Дарко Бошковић, Шумадијска епархија
Бобан Гајић, Браничевска епархија
Душко Ђурић, Зворничко-тузланска епархија
Горан Илић, Браничевска епархија
Ненад Марјановић, Шумадијска епархија
Миладин Мутавџић, Шумадијска епархија
Ђорђе Петровић, Жичка епархија
Остоја Пешић, Шумадијска епархија
Александар Радосављевић, Шумадијска епархија
Миодраг Тодоровић, Жичка епархија
Милош Хајдуковић, Шумадијска епархија

IV разред:

Радован Газдић, Шумадијска епархија
Марко Денић, Жичка епархија
Душан Ердељ, Бачка епархија
Далибор Зарић, Осечко-пољска и барањска епархија
Небојша Јаковљевић, Шумадијска епархија
Бранислав Љубинковић, Шумадијска епархија
Јован Мајсторовић, Бачка епархија
Иван Мацић, Шумадијска епархија
Марко Милуновић, Шумадијска епархија
Иван Николић, Браничевска епархија
Милош Савић, Шумадијска епархија
Никола Урошевић, Шумадијска епархија

НИКЕЈА - ПРВОВЕНЧАНА ПРЕСТОНИЦА ВАСЕЉЕНСКИХ САБОРА

Завршавајући обележавање две хиљаде годишњице хришћанства, патријарси, митрополити и епископи васцелог православља окупили су се у Никеји, како би, следећи аманет Светог предања, још једном посведочили јединство у вери. Није ни мало случајно што је година посвећена обележавању овог јубилеја започела у Јерусалиму, за Божић прошле године, а завршила се у Никеји и Цариграду за Божић (по новом календару) ове године. Основни постулат Цркве из којег све произилази јесте заједница у Христу Господу, Духом Светим. У Галилеји, Витлејему и Јерусалиму је почело све, одатле је синило Сунце правде да осветли једном за свагда таму незнабоштва, бола и смрти. Када је из корена Добре вести изникло стабло које је својим гранама обухватило читаву васељену да би својим најслађим плодовима - мученицима давало снагу нејакима да истрају, настала је потреба да се одређена учења учине јаснијима. Било је, наиме, неопходно да се о вери размисли и издвоји православље од пошаста сатане, који је видећи напредовање деце Господње, учинио све да мед загорча подмећући лаж и јерес. Зато је било неопходно да се првосвештене главе састану на једном месту, те да сходно благодати коју носе, о проблемима поразговарају и светло истине поврате. Њихове одлуке, преточене у законе царства које је претендовало да буде хришћанско, Византије, биле су оно о чему се размишљало и шта се прихватало од стране васцеле Цркве а што је, понекад, веома дуго

трајало и неједанпут изазивало буне и немире.

Никеја је данас омање место Исник. У време цара Константина била је главни приморски град Византијске области. Веома богата и пространа, Никеја је са царским двором у себи, била једна од резиденција самог василевса. Због свог географског положаја (на обали мора) и могућности да прими велики број гостију, овај град је био подесан за одржавање једног таквог скупа какав је био Васељенски сабор. У својој вишемиленијумској историји, благодат Господња је овај град осенила два пута удостојавајући га да буде домаћин Првом и Седмом васељенском сабору, да буде подножије за два стуба Премудрости. Свих седам стубова имају огромни, речима скоро неописиви, значај за живот и устројство Цркве. Ипак, оно што карактерише саборе у Никеји јесте то да је први од њих био велика новина у дотадашњем животу Цркве, јер су се на њему по први пут окупили сви епископи хришћанске икумене на једном месту, а други је означио крај четворовековној борби за правилно схватање оваплоћења Логоса, као и свега осталог што је одатле потекло.

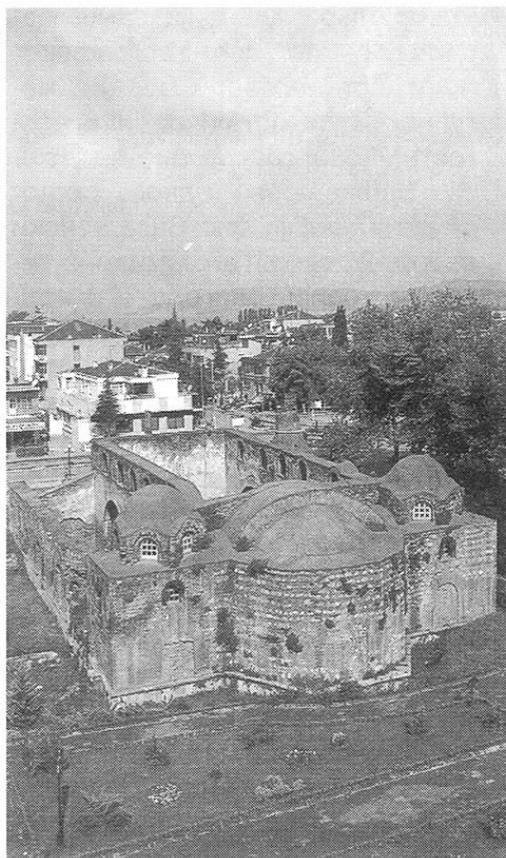
Црква је почетком четвртог века добила слободу. Више није била прогањана, већ је, напротив, и сама власт узела на себе улогу њеног заштитника. Цар, моћни василевс је и даље био *pontifex maximus*, али су се његови прерогативи оплеменили. Са друге стране Црква је цара сматрала за изабраника Божијег, за "земаљски одсјај Христове небеске моћи"¹. Суштина прео-

браћања цара Константина је дала ново виђење државе и њеног односа са Црквом. Схватање државе и Цркве као два допуњујућа аспекта једног, хришћанског друштва наћи ће свој врхунац током владавине великог Јустинијана у VI веку у учењу о симфонији.

Време у којем настаје повод Првом васељенском сабору, Аријева јерес, јесте време када цар Константин по сву цену покушава да учврсти рах *romana* и то на бази јединства и саборности Цркве. Сав измучен расколима који су обележили почетак четвртог века на Западу, цар је гледајући у Исток и новоосновану престоницу на Босфору, покушавао да пронађе осигурање за коначни сукоб са савладаром и потоње учвршћење власти. Мада је био у родбинским везама са савладаром Ликинијем,² Константина није напуштао сан о унитарном царству, царству са једним царем. Односи са Ликинијем су бивали све гори. У освет ратног гротла цар је био саблажњен и скамењен када је открио да Истоком бесни рат супротстављених дијалектика, рат између оних који су Сина Божијег сматрали за божанство нижег реда, Бога који се пише малим словом и оних који су Оваплоћеног сматрали за Јединородног и једносушног Оца. Арије, зачетник ове јереси, је био свештеник у Александрији, родом из Либије. Све своје богословско знање стекао је код знаменитог учитеља антиохијске школе Лукијана. Лукијан је због своје залуталости у Аристотелово поимање Господа био осуђен, али се на крају покајао и Бог

га је удостојио мученичком смрћу за време прогона Масиминова Даје, 312. године. Но, лоша клица је рђав плод родила. Иако није само Арије мислио да је Господ Исус Христос један од створених, испод Бога Оца, Бог са малим б, по Његовој вољи десило се да је управо он започео да шири ову јерес у коју су се многи уплели. Све ово се дешава 323. године у време наоштрених мачева и узавреле крви, пред коначни расплет сукоба Константина и Ликинија. Ликиније је побеђен, а главна брига сада јединог цара јесте уређење државе и васпостављање мира и јединства у Цркви. У општем метежу и новонасталој хајци на православног епископа Светог Александра Александријског, цару Константину пада на памет да би најбоље решење представљао један свеопшти сабор свих православних епископа који би имао за задатак да поврати поредак и јединство у исповедању вере. У свом обраћању Светом Александру, 324. године, цар моли и њега и Арија "да му врате мирне дане и спокој ноћи, јер му у противном ништа друго не преостаје но да јечи, да рони сузе и да живи без спокоја".³ Хладна паганска глава новообраћеног цара није имала слуха за суштину сукоба. Тек је Свети Осија Кордобски⁴ расветлио проблем и утицао на спровођење цареве замисли. Први васељенски сабор је одржан у Nikeји, у храму Свете Софије, у периоду од 20. маја, када је свечано отворен до 25. августа 325. године, када је свечано затворен. Сабор је главне дефиниције вере усвојио на седницама између 14. и 18. јуна 325. године. Никада пре тога нису се састајали епископи целе икумене, од Кавказа и Персије, преко Скитије и Јерменије до Александрије, Рима и Шпаније, од Палестине до Емоне. Број присутних се кретао и до 330, али број оних који су имали право

гласа остао на броју 302. Православна традиција говори да их је било 318 следећи број Аврамових слугу. Главна тековина Сабора јесте термин **једносуштан**, малена реч о коју су се разбила сва аријанска бунцања. Мада је термин предложио сам цар Константин, он има порекло у главама корифеја православне теологије Светог Александра и ђаконa му Атанасија, који ће у знање Цркве ући као Велики. Син Божији је рођен од Оца, Јединородан, једносуштан са Оцем кроз којег је све постало и

Црква Свете Софије у Nikeји

који је ради нас људи и ради нашега спасења, сишао и оваплотио се и постао човек. Све оне који тврде да је створен, променљив, да је било времена када није постојао Црква је анатемисала.

Мада је Сабор завршен тријумфом православља, Цркви је требало више од пола века да прихвати његове одлуке. Тек је Другим васељенским сабором у

Цариграду, 381, стављена тачка на богословска искушења јереси која је по ободима царства бенела још хиљаду година. Но, ваља напоменути да је Први васељенски сабор у Nikeји био модел за све потоње васељенске саборе.

Седми васељенски сабор је настао из потреба да се васпостави култ поштовања иконе и да се једном за свагда разреши питање личности оваплоћеног Логоса. Јерес монофизитства која је настала још у петом веку, а по којој је оваплоћени Господ Исус Христос имао само Божанску, а не и човечанску природу озбиљно је уздрмала Цркву. По самој логици се поставило питање - ако је Богочовек био само Бог, где је ту место нама људима и осталој творевини. Једино прибежиште у страху од не-бића јесте биће, биће је једино у Бога, а премощење тог суштинског јаза је учинио сам Бог оваплотивши се и дајући нама људима могућност да се обожимо узрастајући у Њему.

Овај је проблем тумарао кроз векове харајући Црквом. Први велики раскол се десио баш у петом веку када се скоро једна трећина тадашње Цркве одвојила од остатка. Исте суштине али различитог лика у седмом веку је настала јерес монотелитства, а у осмом иконоборства. Иконоборци су тврдили да се Бог не може видети, ни описати па се, према томе, не може ни изобразити на икони. Поред овог узимали су заповест Божију која је забрањивала поклањање творевини. Сам настанак ове јереси сеже у време цара Лава Исавријанца (717-741) који је својим законима устао против поштовања иконе и против оних који су их поштовали. Најревноснији поштоваоци икона су били монаси - стална опозиција царској самовољи. Сви који су се побунили против овакве одлуке

били су убијени. Много је мученика украсило вртове Црквене својом крвљу. Једна од најупечатљивијих прича јесте она о Светом Јовану Дамаскину.⁵ Ни његов наследник Константин V није био бољи, него, напротив, још и гори. Узимајући борбу против икона као средиште сопствене идеологије, овај цар је мачем и огњем затирао све што му се налазило на путу. Међутим, како ни врата адова маленом стаду не могу ништа, након беса гордости једног овоземаљског цара, дошао је мир. Удовица Константиновог наследника Лава IV - Ирина, одлучила је да сазивањем сабора разреши питање поштовања икона. Убрзо, након смрти њеног мужа (784) са патријарашког трона је одступио Павле и повукао се у манастир Светог Флора.⁶ На његово место је дошао учени лаик Тарасије (стриц потоњег патријарха Фотија) који је као услов за прихватање избора захтевао сазивање Васељенског сабора. Царица је са сабором сакупљеним ради избора новог патријарха у Матарском дворцу⁷ одлучила да удовољи овој жељи. Првобитни план је био да се у храму Светих Апостола у Цариграду одржи Сабор. Но, убрзо након отварања, 7. августа 786, у храм су упали војници који су још увек подржавали иконоборство, тако да је Сабор одложен док се не среди војно питање. Царица је за годину дана "очистила" војску од свих елемената који су представљали потенцијалну опасност по њену власт те је у мају 787. године одлучила да поново сазове Васељенски сабор. Седми васељенски сабор, последњи сабор који у свести васцеле Цркве има епитет васељенски, започео је са радом 24. септембра и трајао је до 23. октобра 787. године. Место дешавања је био онај исти храм у којем се одиграо и Први васељенски сабор 325. године. На овом сабору поштовање икона је

васпостављено, а монаштво је рехабилитовано. Коначни орос Сабора је прочитан и прихваћен 13. октобра 787. године. Њиме су одређени:

1. Основи за поштовање икона, а то је предање Цркве,
2. неоспорив образац поштовања - поштовање Крста,
3. место где треба изобразавати иконе,
4. материјал за израду икона,
5. шта се изображава на икони,
6. смисао указивања поштовања,
7. догматска основа поштовања,
8. црквена анатема за оне који настављају да хуле на иконе.⁸

Такође, сабор је повратио у Диптих Цркве све оне које је разбојнички сабор из 754. године изопштио.

Нажалост ни овај сабор неће представљати крај времену смутњи. Вихори јереси ће беснети Црквом још педесетшест година све до победе православља. Било како било, Никеја је још једном у својој историји указала гостопримство сведоцима праве вере уписујући се тако у скуп оних градова које је Божија благодат посебно походила.

Епископи су се као носиоци истоветне и једнаке благодати окупљали не да нешто додају ономе што свако од њих у пуноћи има, него да посведоче једнодушност у истинском учењу. У томе је и главна разлика сабора од разних секуларних скупштина, јер се није радило о већинском мишљењу, него о истини. Оно што је одликовало васељенске саборе од осталих то је што их је сазивао цар и што су саборске одлуке сматране државним законом.

Како ништа није случајно већ све има своју словесност, тако је и скуп архијереја у Никеји на почетку трећег миленијума хришћанства имао да потврди њихову једнодушност у исповедању вере и да, макар и симболично, пружи

подстрек генерацијама које долазе да учине све како би се Сабор поново састао и почео да решава нарасле проблеме Цркве Божије.

Владан Костадиновић

Напомене:

- 1) Јован Мајендорф, Православна Црква јуче и данас, Београд 1998, 26
- 2) Константинова сестра је била удата за Ликинија
- 3) Антон Владимирович Карташов, Васељенски сабори, I том, Београд 1995, 30
- 4) Кордоба је град у Шпанији; Св. Осија је предстојавао Црквом у Кордоби све до своје смрти 359. године. Црква га слави као исповедника.
- 5) Овај стуб православља је својим писањем у корист икона био велика опасност по самовољно наметање јеретичких начела цара Лава Исавријанца. У своја три писма која је упутио у Цариград Свети Јован Дамаскин је догматски оправдао поштовање икона. Лав Исавријанац је саставио лажно писмо у којем је, тобож, Свети Јован позвао цара да заузме Дамаск. Калиф у Дамаску је ухватио то писмо и за казну свом чиновнику Јовану одсекао десну шаку. Молећи се и плачући над иконом Мајке Божије, светитељ је прислонио одсечени део остатку руке и заспао. Ујутру је рука била здрава и цела, а на месту где је била пресечена остао је црвени траг. У знак захвалности Свети Јован је излио руку од сребра и прислонио је икони која је у сећању Цркве ушла као Тројеручица, а која се милошћу Божијом налази у Хиландару.
- 6) Антон Владимирович Карташов, наведено дело, II том, Београд 1995, 233
- 7) Свети Димитрије Ростовски, Седам стубова премудрости, Београд 1998, 160
- 8) Антон Владимирович Карташов, наведено дело, II том, Београд 1995, 253

КАСИЈА - ЛИЧНОСТ, ДЕЛО, МИТ

Већ давне 1914. године много-страно плодни научни радник и узорни свештенослужитељ наше Цркве др Лазар Мирковић, тада професор недостижне старе Карловачке богословије, у садржајно изванредном *Богословском гласнику* дао је прегледни чланак о византијској песникињи и химнографу Православне цркве Касији.¹ Како је у наднаслову и уводу истакао, њиме је намеравао да започне серију таквих чланака о црквеним песницима. Остварење тог његовог плана, од изузетног значаја за нашу средину која је оскудевала у литератури и преводима из ове области, онемогућио је Први светски рат. После рата Мирковићев научно-истраживачки рад се више усмерио ка историји уметности а преводилачки ка српској средњовековној књижевности, па је тако наша научна и шира јавност само из његовог уџбеника литургике могла да се обавести о осталим православним химнографима.² То је дуго била и - с ретким изузецима - једина литература на нашем језику у којој су се могле добити информације о тим неправедно запостављаним посленицима песничке речи.³ Мирковићев чланак о Касији је урађен на основу њему доступне немачке и руске литературе, а како је немачка класична филологија тада предводила испитивања на подручју византијске химнографије⁴ то се може рећи да је у овом чланку дато све што је у том тренутку било знано у свету о Касији (као црквеној песникињи - јер се Мирковић није осврнуо на њено профано песништво). Штавише, у Мирковићевом чланку је дат превод химни које се налазе у богослужбеним књигама под Касијиним именом, са њиховим грчким изворником и црквенословенским преводом.

У међувремену, напорима нових научних снага, доста су проширена сазнања о Касији. С. Евстратиадис је објавио њен тетраодион Велике суботе који је сматран изгубљеним.⁵ И. Рохов је написала велику нову синтезу о Касији са нарочито вредним материјалом о каснијим реинтерпретацијама Касијине биографије и о одјеку њеног живота и дела.⁶ Многи испитивачи су се усредсре-

дили на стилистичку анализу Касијиног песништва, па су уочене многе нове уметничке карактеристике, а већ уочене су на нови начин третиране. Нарочито је суптилније психолошки анализирано њено најуспелије дело, стихира Велике среде.⁷ И њено световно песништво је наново разматрано, издвојено од њене химнографије - у чијој је сенци (с правом) -, а у културном и социјалном контексту Касијине епохе, и тим испитивањима је још једном потврђено истакнуто место које оно има у културном полету у Византији у IX веку.⁸ Најзад, разрешена је мистерија око ауторства ирмоса Велике суботе који су традиционално приписивани њој, а установљено је да нису њени.⁹

Све ово је довољан је разлог да се у једном прегледном чланку попут некадашњег Мирковићевог, изнесу нове чињенице о Касији; осим тога да се нешто каже и о њеном профаном песништву и о својеврсном миту који је везан за њено име, о чему до сада код нас није ништа написано.

Једина жена химнограф чије су химне ушле у богослужбене књиге Православне цркве и једина византијска песникиња вредна спомена¹⁰ позната је под неколико сличних имена: *Κασ(σ)ία*, *Ἰκασία*, *Εἰκασία*, *Κασ(σ)ιανή*¹¹. Само први облик, писан са сигматском геминатом, може се сматрати исправним.¹² Друга два су настала услед везивања номинативног облика сингулара члана за женски род (*ἥ* - у византијском изговору једнако са *ε* и *ι*) са именом у говору, па онда и у писању. Последњи пак облик је, не зна се поуздано како и зашто,¹³ позновизантијско-новогрчки продукт (као женско име је засведочено тек од XIV века).¹⁴

Као и име, тако су и чињенице о Касијином животу непоуздане; осим тога, оне које су поуздане су тако малобројне да се на основу њих тешко може склопити слика о њеном животу. Рођена је у Цариграду између 800. и 805.¹⁵ или око 810.¹⁶ Колебање у датовању проистиче из несигурне године избора супруге цара Теофила (829-842) на којем је,

по сведочењу неких хроничара, Касија учествовала и по тешкој хронолошкој уклопљивости тог догађаја - који је, и поред легендарне обојености, ипак једина сигурна чињеница из Касијиног живота - са три писма Теодора Студита (759-826) упућена некој Касији која би, по свему, такође могла бити ова песникиња.¹⁷ Првобитно датовање Теофиловог избора супруге 821-822. год. је замењено са 830. год. па како су прва два Теодорова писма Касији из најкасније 818. (треће је из 821-826) то је она морала имати највише само осам година када се дописивала са њим, при чему је он хвалио њено писање налазећи да је зачуђујуће за једну младу девојку (он је назива *κόρη* што може да означава и зрелу девојку, али чешће девојчицу; штавише, за праву девојку би Теодор пре рекао *παρθένος*).

Ипак, то и не мора да изгледа невероватно ако се има у виду њен каснији песнички рад за који је, како то обично бива, могла рано показати таленат, па и кроз дописивање са великим теологом. Невероватно је, међутим, како је уопште једна жена у то време успела да се најпре образује у мери потребној за књижевни рад а онда и касније књижевно афирмише. Њена дела показују да јој је породица - а она је свакако рођена у добростојећој породици, блиској двору (отац јој је можда имао положај кандидата, а један рођак јој је био стратер)¹⁸ - пружила изузетно добро образовање, за жене и натпросечно, али није могуће установити ко је и на који начин водио њено образовање. У Византији у којој се до Касијина времена, мање више, држало да, како се изразио још Кирило Александријски (†444) „мушкарци морају увек бити на месту надређених, а жене свуда у положају потчињених”, било је сасвим неуобичајено да се женској деци пружа високо образовање и још неуобичајеније да се жена бави писањем. Штавише, жене су у томе обесхрабриване; Касији су можда биле знане речи старог александријског егзегете Дидима Слепог (IV в.) којима је одвраћао жене од писања „без обазривости и под својим именом”, а и касније ће Фотије за литерарно

дело царице Евдокије судити да је „још и добро за једну жену и размажену царицу”.¹⁹

Изгледа да је Касијина појава (као и појава њене две химнографкиње савременице)²⁰ стицај специфичних историјских околности у IX веку које се омогућиле да жене (понеке) заузму равноправно место са мушкарцима и активније се укључе у све сфере живота. Касија је заправо имала срећу да се родила баш у то време. На самом почетку IX века империјом је у сопствено име управљала жена, Атињанка Ирина, која се потписивала као „велики василевс и аутократор Ромеја” и која је 787. васпоставила ортодоксију поштовања икона. Приликом поновног доласка на власт 815. иконокласти ће њену верску политику назвати „женским просташтвом”. Ипак, поштоваоци икона ће добити битку, а за то ће бити заслужна опет жена, царица Теодора. Међутим, Византија ће се ускоро - како показују наведене Фотијеве речи - поново вратити у „мушко просташтво”. То показује једна забелешка Теодора Продрома (прва пол. XII в.) која каже да је Касијин тетраодион Велике суботе, који је она урадила као допуну тетраодиону за овај празник Козме Мајумског, замењен новим који је урадио химнограф Марко јер је због свог женског карактера био неспојив са Козминим остатком канона.²¹ Ако ову каснију интерпретацију и не прихватимо као историјски аутентичну, довољно је индикативно што сигурно историјски поузданији тзв. Теофанов Настављач и не помињући Касију и њено дело даје податак да се Маркова допуна Козминог татраодиона догодила за владавине Лава Мудрог (886-912), што значи да је само пола века након Касијине смрти њено дело потиснуто из богослужбене употребе и наскоро заборављено. Дела њених двеју химнографкиња савременица пак, неће ни привремено добити место у богослужбеним књигама.²² Након израженог учешћа жена у власти у XI веку (Зоје и Теодоре) створиће се атмосфера за појаву монументалног историографског дела Ане Комнине (1083-после 1147), али ће даљи, реално неповољан ток догађаја за царство у целини још једном онемогућити да се оствари континуитет

у ангажману жена на плану књижевности у Византији. Тако ће у целокупној византијској књижевности оставити траг само две жене, несуђене царице Касија и Ана, и то, може се рећи, само захваљујући неизбрисивости њихових надмоћних личности.

Касијина индивидуалност и нетипична женска друштвена ангажованост формирала се управо у оквиру већ поменуте вишедеценијске верске конфронтације око поштовања икона. Писма Теодора Студита сведоче да се она у раној младости веома активно укључила у отпор обновљеној политици иконоборства цара Теофила упркос томе што јој породица (или бар неки од рођака) припадала владајућој иконоборачкој класи. Бринула се за утамниченог студитског монаха по имену Доротеј и осим писама слала је поклоне Теодору Студиту у прогонству. Због тих отворених иконофилских поступака једном је чак била кажњена шибанем. Осим тога, Теодорова писма сведоче да је Касија расла у изразито монахофилској атмосфери. Теодор у једном писму каже да је Касија „још у детињству постала Христова невеста”, а у другом да њена везаност за Христа наговештава њену монашку савршеност као што дим претходи ватри.²³ У овоме не треба видети Теодорову кореспонденткињу Касију као искушеницу и то узимати као доказ против идентификовања Касије из ових Теодорових писама са песникињом. Пишући те речи Касији Теодор говори у општеморалном смислу, а не у формално-монашком.²⁴

Таква девојка каква је била Касија - препаметна и одважна - није ни могла да не поступи онако како је поступила - ако је могуће потпуно веровати причи по којој је највише и позната, бар у ширим круговима - учествујући у избору супруге цара Теофила. Приповест о том избору даје хроника под именом Симеона Магистра, а ослањајући се на њу понављају и касније византијске хронике (Георгије Монах, Зонара, Михајло Глика).²⁵ Царева мајка Еуфросина је желећи да што боље ожени свога сина Теофила сакупила најлепше девојке из целог царства. Међу њима су највише биле запажене Касија и Теодора. Млади цар је требало да да наро-

читу златну јабуку оној која му се од њих две више свиди након што поразговара са њима. Касија му се изузетно допала, али када му је на његову примедбу „Од жене је потекло зло” (мислећи на Еву) спремно одговорила речима „И боље ствари су потекле од жене” (мислећи на Богородицу) цар се увредио и одступивши од ње дао златну јабуку Теодори. Тако је Касија остала без круне.

Међу испитивачима преовладава мишљење да у овој причи, као и у многим другим каснијим сасвим фантастичним приповестима о Касији, треба видети плод накнадне редакције, али њена стварна основа није утврђена. На легендарну етиологију ове хроничарске епизоде по Ј. Психарију указује златна јабука, фолклорни симбол еротске жеље.²⁶ Рохов скреће пажњу на независну верзију овога догађаја коју даје *Житије царице Теодоре*, Касијине победоносне супарнице на избору Теофилове супруге, у коме је тај догађај представљен без икаквог спомена Касије из угла царичиног панегиричара (Теодора смерно, на Теофилово задовољство, одговара на његова питања).²⁷ Е. Липшиц пак покушава да прихвати аутентичност хроничарских информација о Теофиловом избору супруге интерпретирајући неке од Касијиних гнома (нпр. једну где изражава свој презир према необразованима који се праве образовани, нарочито ако су са двора) као њено алудирање на цара Теофила и на његов поступак према њој приликом избора супруге због њеног отвореног изражавања тог презира.²⁸ Биће да је Касијино одлучно иконофилство (свакако пре него један арогантан одговор) било разлог за неостварени брак са Теофилом.²⁹

Хроничари који износе причу о Касијином учешћу у Теофиловом избору супруге кажу да се Касија касније замонашила у манастиру који је сама основала и да је у њему провела остатак свога живота водећи, како каже Симеон Магистар, „философски и богоугодан живот” и пишући поезију. То не мора да буде услед разочарења након овога догађаја - како се може схватити из њиховог приказа развоја догађаја - јер је - како смо рекли - још у време дописивања са Теодором Студитом имала жељу за монашким животом.

Patria Constantinopoleos из X века такође говоре о Касији и њеном манастиру, истичући да је била монахиња изузетна по угледу, побожности, честитости и лепоти која је писала црквену и световну поезију у време цара Теофила и његовог сина Михајла (III), али нигде не помињу њено учешће на Теофиловом избору супруге па према томе и не доводе у везу Касијино замонашење са неуспехом који је доживела на њему. Слично говори и ексцерпт из *Patria* под именом Георгија Кодина, док један њихов редактор из XIV века већ уноси причу о Касијином учешћу на Теофиловом избору супруге.³⁰ Није искључено да је разљућени цар наредио да се Касија повуче у манастир³¹ с обзиром на Теофилову нарав и сличне ексцесе са „непоправљивим” иконодулима на које је цар реаговао драстичним мерама одмазде (исп. случај браће Грапта). У сваком случају, њено повлачење у манастир је било пре 843. г. (тј. пре краја Теофилове владавине). Како је утврђено³² Касијин манастир се налазио у Цариграду у близини Константиновог зида, западно од Ликостала, на седмом цариградском брегу Ксеролофу. У њему је и умрла, не зна се тачно када, судећи по *Patria Constantinopoleos* која сведоче о њеној делатности и за време владавине Михајла III, неко време, вредно спомена, након његовог доласка на власт (867 год.).

II

Касијину поезију на првом месту чини химнографија, сачувана у бројним рукописима из периода од IX до XVI века, али - као што је и иначе случај са византијском химнографијом - али је она тешко сагледива јер је разбацана по различитим литургијским приручницима и често под именима других химнографа - ако већ нису криво приписана њој. Утврђивање ауторства је један од најтежих проблема византијске химнографије. Најчешће се суд доноси према стилистичким особеностима дела, односно дела која су сигурно одређеног химнографа узимају се као стилски параметар за она код којих ауторство није сигурно. У случају Касијиног корпуса несигурних дела проблем је додатно отежан јер је један део тих дела на „женске” теме - стихире многим светицама (Текли, Пелагији,

Варвари, Христине, Агати, Евдокији, Марији Египћанки) које су јој могле бити приписане зато што је практично једина жена у византијској химнографији, а неке и зато што су светице којима су посвећене имале прошлост налик блудници из Касијине најпознатије химне, стихире Велике среде, или су сличне тематике са тим њеним најпопуларнијим делом; чак су скоро све стихире тога дана са истом тематиком приписане Касији како у рукописним Триодима тако и у једној позној верзији *Patria Constantinopoleos*. У својој минуциозној анализи тематски и стилистички врло диспаратног материјала спорних Касијиних химни И. Рохов је само три од ових стихира оценила као могуће Касијине.³³ Тако се од скоро шездесет различитих химнографских састава уз које се у рукописима наводи Касијино име, двадесетак може сигурно сматрати њеним, а није искључено да је њен и неки од осталих тридесетак који се, осим под Касијиним, појављују у рукописима под именима других аутора.³⁴

Као химнограф Касија је уживала велики углед у Византији, а њено име је стављано и у каталоге највећих мелода, тј. аутора и текста и мелодије црквених песама.³⁵ Познат је такав каталог Никифора Калиста Ксантопула († око 1335) од девет најбољих византијских црквених песника.³⁶ Судећи по овом сврставању Касије у мелоде она је и једина жена композитор у Византији. Пошто су њени химнографски састави углавном самогласне стихире, односно нису писане по угледу на друге ритмичко-метричке и мелодијске узорне, било је покушаја да се на основу њихове ритамско-мелодијске схеме изведе неки закључак о музици коју је компоновала за њих,³⁷ па и тезе да су њену музику касније користили за своје химне Византије, Георгије, Кипријан и Марко Монах.³⁸

Касија није случајно већину својих химнографских дела написала у жанру самогласне стихире. Не спутавајући у формалном погледу, тај жанр је био изазов креативности, не само што је у њему био отворен простор за стварање формалних новина (укључујући и мелодијске инвенције), већ и што је нудио могућност за већу стваралачку слободу на плану садржине

која се могла књижевно-уметнички развити у стилски и ликовно богате и разуђене текстове наглашене реторичности. На самогласне стихире које су на такав начин писали њени претходници - Андреја Критски, Козма Мајумски, Јован Дамаскин и Герман Цариградски - гледало се као на химне подједнако важне као и кондак (у првобитном облику са више строфа) и канон. Касија се показала у потпуности дорасла таквом изазову, штавише, она ће својим самогласним стихирама тај жанр довести до таквог савршенства да ће је мало који каснији химнограф моћи опонашати. Касијине химне уопште представљају право освежење у византијској химнографији која је често, чак код својих најбољих представника, пуна безбојног парафразирања и оптерећена празним вербализмом. Касијина црквена поезија скоро да нема таквих мана.

Међу Касијиним стихирама најпознатија је Κύριε, ἦ ἐν πολλαῖς μαρτίαις περιτεσοῦσα γυνή („Господи, јаже во многија грјехи впадшчаја жена”), славник стихира на „Хвалите...” јутрења и на „Господи, возвах...” вечерња (са Литургијом пређеосвећених дарова) у среду Страсне седмице (Велику среду), у којој је са изузетном уметничком вештином и снагом израза обрадила лик жене која је у Витанији помазала ноге Христу о чему се говори у јеванђелским читањима тога дана.³⁹

Своје најуспелије дело Касија је формално компоновала од кратког наративног увода након кога следи монолог жене-покајнице, али је и сам увод обраћање песникиње Господу, тако да се прелаз од Касијиног монолога ка монологу покајнице сплиће у један. Да уметничко поистовећивање песникиње са својом јунакињом није само утисак читаоца већ и њена стварна тенденција дела види се и по томе што је узвик οἶμοι („авај мени”) - који су византијски химнографи преузели из старе грчке трагедије да истакну страхоту неке ситуације и чина - стављен издвојено од саме исповести покајнице унутар песникињиног уводног обраћања Господу.

Господе,
жена која је упала у многе грехе,
осети Твоје божанство па,
ставивши се у положај

мироносице,
пре погребѣ Твог приноси
Ти мирисно уље
„Авај мени” кукајући и говорећи...

У ламентацији која следи грешница одмах прелази на признање греха, али у њеном „откључавању срца” Касија избегава да директно изрекне име, још мање да да опис блудничиног греха, већ се уместо тога служи врло бираним индиректним изразима:

„Ноћ је нада мном - распустности
пламен неугасни,⁴⁰
мркла и без месечине - греха
мамац неодољни!”

Ово лирско бојење драмског патоса песникиња примењује све до краја текста, мада у све мањој мери, али са не мање изузетном вештином. То постепено појачавање драмског набоја је опет њена осмишљена логика вођења радње да би се постигао што упечатљивији климакс.

„Прими суза мојих изливе
Ти који водом из мора напајаш
облаке!

Осврни се на срца мог уздахе
Ти који ради Свога источења сави
небеса!”

Јеванђелске податке о бујицама суза, о пољупцима, о отирању ногу косом Касија усмерава у правцу истицања Христове божанске свемоћи, служећи при том библијским, а, чини се, и класичним идејама и речником,⁴¹ и њеног супростављања тим понизним поступцима из свакодневног људског живота с врло тананим семантичким везама.⁴²

„Да целивам па да власима своје
косе обришем
хоћу Твоје неокаљане ноге
чији одјек кад је у Рају у сумрак
ушима чула
Ева се од страха сакрила.”

Грешница је тако осетила Христово божанство да у његовим телесним ногама види оваплоћене Божје ноге из Постања,⁴³ но Евин кукавичлук не колеба њену одважност; након резигнације долази нова егзалтација, озарење у завршним речима је потпуно - Христова милост покрива и највећи грех за који се грешник искрено каје:

„Мноштву греха мојих
и бездану наума Твојих
ко ће краја наћи?
Не презри ме, слушкињу Своју,

душеспасни мој Спаситељу,
јер имаш милост неизмерну!”

Тако одмерним речима и сликама на почетку па у средишњем делу с пуно драматике ова исповест на свом крају, као дочаравајући загушеност сузама, постаје исецкана на све краће фразе, једноставних речи, суздржаних реторских фигура (алитерација ψυχοσῶστα Σωτήρ μου), а цела уметничка игра је сведена на контрасте и двоструки смисао кључних речи. Тако је композициона и стилска архитектоника доведена је до изванредног заокружења.

Сасвим другачијег карактера од стихире на Велику среду јесте Касијина божићна стихира Ἀυγουστου μοναρχήσαντος („Августу јединоначалствујушчу”) која се пева као славник стихира на „Господи, возвах” вечерња (са литургијом) на Бадњи дан по другом гласу осмогласника, но није ништа мање позната, али са другог разлога. Уместо дубоке женске сензибилности, овде је песникиња показала своју велику образованост. У овој стихири она је изнела идеју о Божјој промисли у истовременом почетку хришћанства и Римског царства, односно политичког уједињења свих држава и народа под Августовим „вечним” миром и рођења Христа, обележеног поруком истинског мира, чије Јеванђеље и Црква имају универзални карактер - идеју коју су, у склопу теоријског образлагања потребе удруживања империјалне власти са Црквом, заступали велики старохришћански теолози и писци, како на Истоку (Мелитон Сардски, Ориген и нарочито Јевсевије Кесаријски, затим Григорије Богослов па и Јован Златоусти), тако и на Западу (Пруденције, Амброзије, Јероним, Орозије).⁴⁴

Августовим успостављањем
јединствене власти на земљи
престало је многовлашће међу
народима;

Твојим очовечењем од Чисте
уништено је идолско
многобоштво.

Под једно светско царство
потпадоше градови;
у власт једнога Божанства
повероваше незнабошци.

Пописа се народ по наређењу
Цезаровом;
потписасмо се ми који верујемо

именом Божанства
на основу тога што си се Ти,
Боже наш, родио.
Велика је Твоја милост! Слава Ти!

Осим што говори као својеврсна poetessa docta Касија овде испољава и своју реторску вештину: осим самог краја цела стихира је у реторским антитезама пралелених исколона местимично појачаних хомеотелеутима или параномазијама. Мелодијска структура ове изузетно познате Касијине стихире је изгледа имала утицаја и на западноевропску химнографију секвенци.⁴⁵

И у стихири за празник рођења Јована Крститеља (славник стихира на стихове великог вечерња четвртог плагалног - осмог гласа) Ἰσαΐου νῦν τοῦ προφύτου ἢ φωνῆ, „Исаји ниње пророка глас”, Касија се послужила реторским антитезама, но не - како је сматрао Мирковић⁴⁶ - без укуса, већ зналачки, а самим тим и са укусом (како је то налагала књижевна естетика заснована на античкој реторици, на којој се заснивало сво књижевно стварање до романтичарског преврата); са антитезама је комбиновала полиптотон од φύσις:

„... по природи човек, а по животу
анђео, јер сасвим заволевши чистоту и чедност, у складу с природом си се владао, а од онога што је мимо природе се уклонио, изнад природе се изборивши...”

Још изразитији пример Касијине реторске вештине је стихира „петоцисленим” мученицима Евстратију, Авксентију, Евгенију, Мардарију и Оресту τὴν πεντάχορδον λύραν, „Пјатострунују цјевницу” (славник стихира на „Хвалите...” јутрења другог гласа), у ствари она је најреторичнија од свих њених дела.⁴⁷ Већ у првој реченици је двострука бројчана метафора („пиру са пет жица и свећњак од пет свећа”) појачана удруженим реторским фигурама хомеаркта и хеметелеута (λύραν-λυχνίαν) иза којих следе синоними симетрично конструисани хомеотелеутима („у складу са именом опевајмо” - φερωνύμως ὑμνήσωμεν⁴⁸ - „и побожно похвалимо” - εὐσεβῶς ἐγκωμιάσωμεν). У средишњем делу стихире она уз традиционални реторски украс византијске химнографије, низање тзв. херетизама, односно анафору Χαίρε („Радујсја”), прави реторске етимологије за имена мученика: Евстратије (Εὐστ-

τράτιος) је војниковао (στρατευθείς) у небеској војсци (στρατεία) и угодни њеном војсковођи (στратолоγήσαντι), Авксентије (Αὐξέντιος) је умножио (ἐπλαυξήσας) свој таланат, Евгеније (Εὐγένιος) је огранак племенита рода (εὐγενείας), Орест (Ὀρέστης) се красан (ὠραῖος) подвизавао у горама (ὄρεσιν), Мардарије (Μαρδάριος) је бисер (μαργαρίτης). У последњем херетизму спаја петорицу мученика у поредби са пет мудрих девојака из Јеванђеља.

Слична реторичност је разлог што је И. Рохов од многих спорних Касијиних стихира (јер се само у неким рукописима приписују њој, а нигде у штампаним минејима) само једну од њих са сигурношћу оценила као Касијину (трећа на стихове великог вечерња првог гласа апостолима Петру и Павлу, Τοὺς φωστῆρας τοὺς μεγάλους, „Свјетилници великија“) и још две са великом вероватноћом (славник на „Господи возвах“ четвртог плагалног - осмог - гласа недеље о царици и фарисеју, Παντοκράτωρ Κύριε, „Вседержитељу Господи“, и трећу на литији првог гласа Благовести Ἀλεστάλη ἄγγελος Γαβριήλ, „Послан бист ангел Гаврил“).⁴⁹ Нарочито је интересантна трећа од ових стихира. Њу красе не само домишљати паралелизми, већ и избор епитета у метафорама који открива укус једне несуђене царице, нарочито када се, као што примећује Каждан,⁵⁰ упореди са (познатијом) стихиром (Јована Монаха) која слично почиње Ἀλεστάλη Γαβριήλ ὁ ἀρχάγγελος, „Послан бист Гаврил архангел“ (славник на великом вечерњу другог плагалног - шестог гласа). Прве три реченице Касијине стихире почињу са ἀλεστάλη - послан је анђеоло Гаврило, послан је бестелесни слуга, послан је небески ратник - иза којих следи нова серија анафора са традиционалним обраћањем слављеном лицу Χαῖρε које има и Јованова стихира, али док су оне код њега праћене уобичајеним метафорама - благодатна, невеста неневесна - Касијине метафоре за Богородицу су из империјалне терминологије - палата, трон, царски престо.

Најобимније Касијино химнографско дело је *заупокојени канон* (κανὼν ἀναπαύσιμος εἰς κοίμησιν) у чијем акростиху је њено име. Но овај канон није ушао у богослужење па га богослужбене књиге не садрже (открио га је и први објавио

Крумбахер).⁵¹ Крњи акростих показује да је у канону постојала и друга ода (која се испушта јер је - како се каже, мада није много тачно - покајничког карактера и стога одудара од осталих песама). Касија је узела ирмосе васкрсног канона четвртог плагалног (односно осмог) гласа, а да ли су неки богородични њени није сигурно; они као и ирмоси нису укључени у акростих, штавише они из прве, треће, четврте и шесте оде су из истог канона из кога су ирмоси, а они из седме и осме оде се могу наћи у једном канону Јосифа Химнографа, па тако једино богородични пете и девете оде могу евентуално бити Касијини. Богородичан девете оде одудара од теме канона - моли се од Христа и Богородице помоћ цару у борби са непријатељском војском - што може бити аргумент и за и против Касијиног ауторства. У сваком случају њена су двадесет четири тропара (у свакој од сачуваних ода их је по три).

Касија није волела емфатичну расплутност, већ је тежила ефектној концизности и стога јој је одговарала заокруженост жанра стихире за химнографска дела и мала гномска форма за профана. И други писци њени савременици декларативно се залагали за исте уметничке принципе, али их нису примењивали. У области црквене поезије то показују канони који (изузимајући сасвим особени случај Андрејиног Великог канона) постају све дужи; број од три до четири строфе у једној оди код Козме и Јована Дамаскина сада нараста на редовних пет, а понекад шест. Тако сама по себи гломазна, разводњена и исецкана, форма канона није одговарала начелима Касијине поетике. Отуда је заупокојени канон њено мање успело дело. Почињући сличном дилемом којом је завршила своју стихиру Велике среде „Ко може исказати недосежну дубину Твоје мудрости, Христе?“ она, као и тамо, ставља акценат на идеју опраштања, нпр. у првом тропару треће оде:

„Када мртви у страху и журби буду на звук трубе похитали из гробова и страшни анђели им потрче у сусрет, имај обзира, Спаситељу мој, према покојнима и дај им, Господе, стан у земљи живота.“

Кроз цео канон понављају се сличне формуле без икавог развоја теме, без драматике; већ у првој

оди је изречен крајњи догађај - повратак смртника у вечно и безгрешно стање у Едему. Нема ни личног тона; молитве су дате у име целог човечанства.

Још неке Касијине химне нису ушле у богослужбене књиге, мада су занимљивије од њеног канона. То је осам стихира, све другог гласа: четири које су вероватно њен подобан, три другог пододна и једна самогласна за Божић, затим три за Богојављење, у част Јована Крститеља, и три за Срећење које су подобне њеног божићног самопододна. Неке од њих су сачуване само у једном рукопису.⁵²

Интересантно је да је други глас највише заступљен у Касијиним стихирама. С обзиром да се мисли да је тај глас у византијској музици био дериват лидијске лествице старогрчке музике⁵³ чији је карактер изразито лирски, очигледно је највише одговарао њеном женском укусу.⁵⁴ У случају да је та паралела само вештачка конструкција без стварног постојања у византијској музици Касијиног времена у честом избору баш овога гласа, за који је код учених Византинаца постојало такво схватање, треба видети још један израз Касијиног демонстрања своје ерудиције.

III

Уз све већ наведене биографске и стваралачке загонетке око Касије предмет недумица и исхитрених закључака дуго је био и један необичан податак у вези са њом који се налази у Посном триоду уз канон Велике суботе. Због занимљивости а још више комплексности проблема, као и држећи се на почетку прокламоване жеље за информисањем наших читалаца о новим сазнањима о Касији, посветићемо му нешто више пажње и издвојити му посебан простор.

У белешци која стоји испред канона на јутрењу Велике Суботе у Триоду пише да су ирмоси 1, 3, 4. и 5. оде - Κύματι θαλάσσης („Волноју морскоју“) и др. - настали као допуна првобитном тертраодиону Велике суботе Козме Мајумског „неке жене по имену Касија“, а да су тропари тих ода Марка Монаха, епископа идрунтског (Отранто у јужној Италији). Коментатор канона Велике суботе, Теодор Продром, чини се потврђује ову информацију из Триода. Он каже да је први део

канона Велике суботе, закључно са петом одом, дело Марка Идрунтског, а други део, од шесте оде, дело Козмино, али да је постоји усмено предање да је „много раније... нека жена од племенитих родитеља, дјева мудра и истакнута у музици по имену Касија” допунила канон, али како су љубитељи другог дела канона сматрали да „није достојно мешати” њене „женске речи” са Козминим, „предали су напев и уручили ирмосе Марку”, а он је допунио канон својим тропарима. Теодор затим износи разлоге са којих верује у ову причу: да ирмоси првог дела канона нису укључени у акростих Марковог тетраодиона и да речи из ирмоса прве оде *ὡς νεά νιδες τῷ Κυρίῳ ἄσωμεν* (као девојке запевајмо Господу) одају жену као њиховог аутора.⁵⁵

Служба Велике суботе је првобитно имала покајни карактер и, сходно томе, као и други дани Великога поста, на јутрењу није имала пун канон већ тетраодион (уз диодион и триодион скраћену форму канона). Негде у IX веку на Велику суботу почиње да се гледа као на свечани дан и стога се у њену службу уносе празнични елементи (вечерње са јеванђељем, васкрсне химне и велико славословље на јутрењу),⁵⁶ па се и за првобитни тетраодион који је за тај дан саставио Козма Мајумски, већ скоро два века у употреби, тражи допуна (потпуно изbacивање и замена целим новим каноном није учињена можда и стога што је Козма саставио скраћене облике канона за јутрења свих осталих дана Страсне седмице). Касија је управо написала недостајуће оде, наравно у истом (другом плагалном, односно шестом) гласу. О томе нам сведочи Георгије Монах⁵⁷ који спомињући Касију и њен песнички рад наводи као њена најпознатија дела стихиру Велике среде са њеним почетним речима и тетраодион Велике суботе са почетним речима *Ἄφρων ἠραλέε*. За овај тетраодион се мислило да је изгубљен (како је писао Крумбахер и следећи њега Мирковић)⁵⁸ све док није пронађен у два рукописа на Атосу.⁵⁹ Његови ирмоси су управо они који се налазе у садашњем канону Велике суботе и за које се у белешци у Триоду тврди да су Касијини, а први тропар има почетне речи *Ἄφρων ἠραλέε*

(код Георгија Монаха је прва реч дата погрешно *Ἄφρων*).

Откриће овога татраодиона је у први мах навело испитиваче да дају за право белешци из Триода и ономе што пише код Продрома, а што до тада, у недостатку Касијиног текста, није могло бити проверено. Међутим, други извори нису потврђивали Продромово сведочење. Хроничар познат као Теофанов Наcтављач каже да је у време цара Лава Мудрог дошло до допуне Козминог тетраодиона Велике суботе, а химнографа Марка означава као монаха манастира св. Мокија у Цариграду (то је несумњиво исти Марко, касније епископ у Идрунту, познат и по својим упутствима из типика, тзв. Марковим главама), али не помиње Касију нити ауторство прва четири ирмоса. Исто тако без спомињања Касије и ових ирмоса говоре о настанку канона Велике суботе и *Εἰρηνομε*, Георгије Кедрен, Григорије Пардос (XI-XII в.), Јован Зонара, Никифор Калист Ксантопул.⁶⁰ Продромова информација, пак, не само да је прилично конфузна - стога је пуно речи претрпело различите емендације издавача или оних који су га цитирали⁶¹ - него је несхватљива неодређеност Продромове формулације (као и оне из Триода) личности Касије „нека жена по имену Касија” - као да песникиња Касија није већ одавно свима познато име. Осим тога он сам напомиње да је информацију коју износи добио из усмених извора који су примљени предањем. Ипак, и поред сумњивости већина испитивача је без много размишљања прихватила ову „причицу” (како ју је означио В. Крист, али ју је и он прихватио),⁶² закључно са ауторком велике монографије о Касији, И. Рохов.⁶³

Несхватљиво је да нико није поставио питање: ако је Касија свој заупокојени канон писала на већ постојеће ирмосе из Октоиха, како је онда тетраодион Велике суботе писала са својим ирмосима? Да ли је уопште могуће да је писала ирмосе кад су већ у њено време они били стандардизовани и сви њени савременици канонографи (Теодор Студит, Теофан Грапт, Јосиф Химнограф) су своје каноне писали на већ постојеће ирмосе из Октоиха? Зар допуњујући Козмино дело није логично да је искористила неке Козмине ирмосе? Како је могуће да

толики озбиљни испитивачи упорно понављају једну тврдњу која се ко-си са још увек важећим⁶⁴ начелним схватањима о еволуцији канона и о њиховим ирмосима као формалним обрасцима које су поставили утемељивачи ове химнографске форме, Андреја Критски, Козма и Јован Дамаскин? Како могу да истичу као „одлучни доказ” - речи *ὡς νεάνιδες τῷ Κυρίῳ ἄσωμεν* - кад је ноторна чињеница да је тематски предлог прве оде сваког канона песма коју су након преласка преко Црвеног мора певала два хора, један састављен од мушкараца и један од жена, при чему су управо жене (и девојке) припевале *Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ ἐνδόξως γάρ δεδόξαστε* („Певајмо Господу јер се славно прославио”)?⁶⁵

Полазећи управо од горњих питања кузепе Широ је установио да у ауторизовању појединих серија васкрсних, крстоваскрсних и богородичиних ирмоса из Октоиха - а они су свакако чинили део првобитног корпуса Октоиха - поред оних без имена аутора често има укрштања и допуњавања ирмоса Јована Дамаскина - традиционалног аутора Октоиха - са именом његовог сабрата и садруга у писању канона и других химни, Козме Монаха, епископа Мајумског. Осим тога у Октоиху се понегде налазе и ирмоси *Κύματι θαλάσσης* и др. као крстоваскрсни и увек се сви наводе као Козмино дело.⁶⁶ Анализирајући рукописне ирмологије пак, установио је да се ови ирмоси у целини такође увек наводе као Козмино дело и то не само као ирмоси канона Велике суботе, већ и као васкрсни ирмоси, дакле опет ирмоси из Октоиха, што значи да су засигурно настали као потпун низ ирмоса.⁶⁷

Широовој аргументацији са своје стране додајемо да је упадљиво да Георгије Монах не спомиње Касијин тетраодион са почетним речима ирмоса прве оде *Κύματι θαλάσσης* него *Ἄφρων ἠραλέε*, што је такође само по себи већ знак да је други аутор тог и осталих ирмосе што је њему било познато само у свом кратком осврту није сматрао да треба да напомиње (кад су то и други знали, а и ако не знају из самог начина на који је навео Касијино дело јасно им је дао до знања да ирмоси нису њени). Додајемо и да је индикативно да су прва два тропара Касијиног тетраодиона које

је још пре него што је пронађен цео тетраодион нашао у јерусалимским рукописима и објавио их А. Пападопулос Керамевс имала као име аутора Козму Монаха и под тим именом их је он и објавио.⁶⁸ Иако уз тропаре није био ирмос ипак је јасно да је добро познато Козмино ауторство добро тог познатог ирмоса разлог за погрешно приписивање њему и тропара које је на њега и остале ирмосе те серије дописала Касија.

Дакле, Касија је, као и касније Марко Идрунтски, дописала тропаре уз Козмине ирмосе који нису ушли у његов тетраодион а чинили су део потпуне серије ирмоса које је он саставио. Узрок конфузије треба видети у томе што је Касија у акростих свог тетраодиона (Καὶ σεπτὸν θττ) унела и иницијале Козминих ирмоса, што није било уобичајено у писању канона на већ постојеће ирмосе. Начинила је тај изузетак, вероватно - наше је мишљење (Широ чију аргументацију следимо о томе не даје никакво мишљење) - ради изузетности ситуације, потребе проширења већ постојећег дела у истом духу, при чему је важан елемент био и конзистентност двају акростиха. С друге стране, иако се добро смисаоно уклапао у акростих Козминог тетраодиона у наставку (Σάββατον μέλλω μέγα), њен акростих је био метрички незграпан - због скраћенице θττ (за θεϊότατον) - и није испоштован јампски метар који има Козмин акростих у наставку. Марко Идрунтски ће пак у своме тетраодиону имати акростих Καὶ σήμερον δὲ у који - по обичају - неће бити укључени Козмини ирмоси и како смисаоно тако и метрички ће се уклапати у Козмин акростих у наставку чинећи са њим јампски дванаестерац, а по сведочењу Григорија Парда акростихови Козминог триодиона Великог петка и тетраодиона Велике суботе замишљени су да чине метричку целину јампског дванаестерца.⁶⁹

Прича пак о „некој жени по имену Касија” и њеним „женским речима” недостојним да се мешају са Козминим, које Продром преноси као усмену традицију, ни у ком случају није могла да се формира Цариграду у коме је песникиња била најшире позната, чак предмет маште и лик у многим легендама, и

уживала неподељене симпатије и књижевне публике и обичних верника. Порекло ове приче Широ везује за Свету Гору.⁷⁰ То потврђује и одсуство ове приче у јерусалимским рукописима, штавише, указивање на Козму као аутора свих ирмоса канона Велике суботе.

Тезу да је Касија аутор *Акатиста Богородици*⁷¹ само спомињемо јер нема научног основа за дискусију.

IV

Осим химнографије Касија је писала и световну поезију. Сачувано је 289 (односно 282) стиха, вероватно само део целокупног корпуса њеног световног песништва. Ови њени стихови, нађени у шест рукописа, нису били познати до XVIII века, па је до тада Касија сматрана само за црквену песникињу, мада спомен њене профане поезије (додуше помало неодређен) даје Зонара.⁷² Тек крајем XIX века они су изазвали већу пажњу и објављени,⁷³ а у нашем веку су преведени на све главне европске језике.

Профано песништво Касијино чине *гноме* (сентенције), како их је уопштенозначио Крумбахер, и ту ознаку су користили и други испитивачи до неких новијих који један део ових Касијиних стихова издавају као *епиграме*.⁷⁴ Ако се тематски и разврстају на гномске и епиграмске ови стихови с формалног становишта немају ништа са таквом поделом. Иако у наслову неких рукописа стоји „јамби”, Касијине гноме нису писане по античким метричко-прозодијским обрасцима, већ су пример византијског дванаестерца, неке врсте акценатског еквивалента класичног јампског триметра са цезуром из петог или седмог слога и обавезним акцентом на претпоследњем слогу сваког стиха, односно избегавањем да се на крају стиха нађе реч са акцентом на последњем слогу. Дванаестерац су са истих или сличних тематских позиција пре ње користили Георгије Писида и Теодор Студит, а после ње Јован Геометар, Теодор Продром и Мануил Филес.⁷⁵

Гномолошки жанр је у позној антици био и обична проза која од максима, афоризама и кратких савета често прераста у приче. У таквом облику он је прихваћен у монашким хришћанским круговима где су под његовим утицајем нас-

тали флорилегији под називом *Изреке отаца*. Касија је пишући у стиховима, макар и не водећи рачуна о класичној прозодији и метрици, имала веће уметничке претензије од њих, управо оживљавање класичне гномске традиције, иако је своје гноме писала у манастиру и неке од својих стихова посветила монашким темама. Касијине гноме немају много хришћанских карактеристика, бар не заједничких са поменутиим монашким делима. Осим тога, оне су прилично оригиналне, тачније не могу се довести у директну везу ни са једним сличним делом византијске литературе.⁷⁶ Врло је мало директних позајмица и те су махом из класичних аутора (Теогнида, Псеудо-Фокилида, Еурипида и др.),⁷⁷ а изузетно из библијских (Књига мудрости Сирахове),⁷⁸ старохришћанских и позноантичких (Григорије Богослов и Палада).⁷⁹ Како нема никаквих веза са ранијом византијском гномологијом (код касније се оне пак могу наћи) постоји претпоставка да је Касија имала пред собом неку непознату монашку збирку гнома.⁸⁰ Пре ће ипак бити да су Касијини световни стихови њене мисли прожете реминисценцијама из познате јој литературе и у том смислу оригиналне. Оне су одраз њених промишљања у осами манастира или, како их је назвао преводилац на немачки К. Дитрих, „Из дневника једне византијске монахиње”.⁸¹ Стога у Касијиним гномама има и нових и несвакидашњих мотива за ову књижевну врсту.

Осим групе гнома *О монасима* где сваки стих почиње речима „Монах је...” или сличним (нпр. „Живот монаха је светиљка која светли свима”) и једне дуже песме против Армена, Касија се у својим гномама бави различитим етичким идејама. Уз мудрост нарочито хвали пријатељство: пријатељ је гомила злата, али је и бољи од свег злата и бисерја, његова љубав је заштитна ограда. Само пријатељство у Христу је прихватљиво јер је свет пун лажних пријатеља. Такво лично пријатељство се шири у пријатељство као колективно осећање: „Пријатељ спасава пријатеља, а земља земљу”.

Касија отворено изражава личне антипатије. Своју особину да ни пред киме и ни о чему не ћути која ју

је у младости коштала царске порфире никада није потисла. Њена ароганција из времена тог младачког ексцеса на двору само се трансформисала у оштро изражене, без длаке на језику - како бисмо рекли-, негативне ставове према различитим људским слабостима. „Мрзим ћутање када је време да се говори“, каже она у једној од својих гнома које почињу са речју „мрзим“, нимало приличној за једну монахињу. У тој серији својих рефлексја она открива да мрзи шкртост („Мрзим богатог човека који кука да је сиромашан“), недоследност („Мрзим особу која стално мења своје путеве“), дискриминацију и протекцију („Мрзим судију који се обазире на личности“), кривоклетство, лаж, славољубивост, оговарање, завист, прождрљивост и сл. Изнад свега Касија мрзи глупост. Глупост је непоправљива; променити глупака је исто тако немогуће као оборити огроман стуб. Али још је страшније ако глупан мисли да нешто зна („Мрзим глупака који се прави да је философ“), још поготово ако је млад и богат („Куку, леле...“ - пет синонимних патетичних узвика из античке трагедије ставиће Касија у само један стих) - у овоме је Липшиц, како смо већ поменули, видео алузију на цара Теофила.

Осим етичке топике Касија се бави и специфично женским квалитетом лепоте. Иако каже да је Божја благодат боља од лепоте и богатства, а само кап среће пожељнија од лепог спољашњег изгледа, она ипак каже: „Какве ли несреће, какве ли злосрећне судбе, ако је жена ружна“. Но то је, по Касији, нешто што треба истрпети, а подношење невоља је врлина. Тако се Касија у суштини опредељује за антички грчки идеал човека као хармоничне целине духа и тела или, како на једном месту каже, „добру симетрију“. Због ових и других ставова Касијине гноме су интересантне и за оцену личности ове песникиње. Оне показују жену која је, иако је већи део живота провела под велом монахиње, била више него заинтересована и упућена у све овоземаљске теме и проблеме.

Као и у химнографији Касија је и у својој профаној поезији користила реторске фигуре. Али док су јој у шире заснованим стихирама омиљене антитезе, у минијатурним гно-

мама највише се поиграва полиптотом и сличним фигурама: „Допусти љубљеном љубимцу (у оригиналу пријатељу) да те љуби, али узалуд је да те љуби неко ко нема правог осећања“ - овде је у два стиха четири пута употребљено φίλος и φίλιν у различитим облицима. Алитерацијом Касија постиже исти ефекат, али служећи се сличношћу гласова а не речи: „Учини свога пријатеља имућним иметком кога имаш“ - овде је полиптотон πλούτων πλούτου допуњен речју која није истога корена али има исту карактеристичну иницијалну консонантску групу, πλίθυνον. Касија уме у својој концизности да се послужи и оксимороном: „Богатство покрива највећа зла, али сиромаштво покрива све врсте зала“. Поредбе и метафоре су јој такође економичне: мудар је самодржац својих страсти, а глупан је гуја, глупост је звоно на њушци свиње, завист попут змије прождире онога који у њој ужива, мед и млеко је бити са својим родом. Касија избегава таутологије, акумулацију синонима и хендијадина и тако у потпуности испуњава основни захтев гномолошког жанра, сажетост и јасност.⁸²

И поред занимљивости Касијине гноме су од мањег значаја и вредности у поређењу са њеним химнама, јер их ни по дубини ни по оригиналности не досежу у мислима и осећањима. Стога им припада споредно место у њеном песништву.

V

Сасвим налик највећој старогрчкој песникињи Сапфи, са којом је у области средњовековне грчке химнографије изједначена,⁸³ о којој су за живота а још више после смрти кружиле многе сасвим контрадикторне приче, а мишљења о њој била подељена и код савременика и код оних који су је посматрали с временске дистанце, Касијин необичан лик и особено дело били су захвална основа за настанак многих легенди. Бројне и широко распрострањене приче о њеној лепоти, мудрости и одважности које су поникле у народној грчкој књижевности нашле су пут и до литургијских књига, као што смо видели разматрајући комплексни проблем ирмоса Велике суботе. У романтичарском XIX веку Касија постаје и инспирација за

многе песме, романо и драме у уметничкој литератури у национално ослобођеној и културно пробуженој Грчкој: у више лирских, епских и драмских дела Д. Вернадакиса, у драмама А. Стаматиадиса, А. Кириакоса, А. Антониадиса, М. Русоса, у романима А. Кириакоса, И. Атинеоса и Г. Русоса, у две приповетке А. Пападопулу, у једном романескном животопису непознатог аутора. У њима се нејасна историјска позадина Касијиног живота и јединственост дела још више маштовито надограђује.⁸⁴ И ван Грчке се јављају слична дела: Касија је предмет уметничког писања у једној новели немачког књижевника Х. Линга и у многим популарним књигама са портретима или легендама из византијске историје почев од великог византолога Ш. Дила,⁸⁵ а затим К. Дитриха, Б. Екштајна, О. Кифера, Х. Х. Русака.⁸⁶ Интересантно је да се први од свих ових одјека Касијиног лика у модерној књижевности појављује у роману *Селим и Мерима* нашег романијера Милована Видаковића (1780-1841). Прича о Касији је ту дата као илустрација за доживотно одустајање од удаје због неоствареног брака из љубави.⁸⁷

Све ове слободне књижевне разраде Касијиног животописа темеље се на већ подобро иреалном животопису Касије у грчком фолклору чији је она један од најпопуларнијих ликова. Уз хроничарску анегдоту о инциденту који је направила приликом конкурисања за сугругу цара Теофила, највећи утицај на све ове слободне разраде Касијиног живота и лика имала је њена стихира Велике среде. Широко позната као τροπάριον τῆς Κασιανῆς⁸⁸ ова стихира је изузетно популарна у Грчкој и имала је многе одјеке у новогрчкој књижевности. Њен први преводилац на новогрчку димотику Костис Паламас (1859-1943) био је целог живота под уметничким утицајем овог дела и ставио га у основе своје поетике под именом „касијанизам“.⁸⁹ Оно је музички инспирисало Димитрија Митропулоса (1896-1960).⁹⁰ Међу фолклорним интерпретацијама ове стихире најзанимљивија и на постојеће уметничке обраде најутицајнија је једна романтична прича о њеном настанку настала негде у поствизантијско време (најраније сведочанство се налази у хроничи

тзв. Псеудо-Доротеја с краја XVI века),⁹¹ а можда и раније, у позној Византији, тако да је један од испитивача Касијиног дела назива „прва легенда о Касији“⁹² (друга би била она, такође у позновизантијско доба исплетена легенда о њеним „женским“ ирмосима у канону Велике суботе).

Прича каже како је цар Теофил одлучио да посети манастир који је подигла његова несудана супруга, монахиња и песникиња Касија. Она није хтела да га удостоји свога присуства и за време његове посете остала је у својој ћелији. Цар је затражио од монахиња да га одведу до Касијине ћелије. Случај је хтео да она управо у то време пише своје најчувеније дело, стиху Велике среде. Када је зачула одзивање корака цара и његове пратње који иду према њеној ћелији она је управо била стигла до речи „чији одјек кад је у Рају у сумрак ушима чула“. Не желећи да се сусретне са царем она се сакрила, оставивши на столу недовршени рукопис. Ушавши у Касијину ћелију цар је спазио на столу још недовршен текст њене стихире и прочитавши га, наставио га је од места где је Касија стала, уписавши речи „од страха се сакрила“. Кад је цар отишао Касија је установила шта се догодило са њеним текстом, али није уклонила царево речи, већ је стиху завршила у још више покајничком тону - „Мноштву греха мојих...“. Иако није истинита, ова прича је тако добро изнађена да не чуди што је у оба најстарија штампана српска Цветна триода (из 1563. и 1565) Касијина стихира Велике среде дата само до речи „Мноштво греха мојих“.⁹³ Ово ремек-дело на коме се првенствено и заснива Касијина песничка репутација преведено је на многе језике и стављено у многе антологије захваљујући и овој легенди. Давши јој поверење неки преводиоци су чак у преводу ове Касијине стихире означавали где је дошло до наводног прекида у њеном писању.

На сличан начин и неки модерни испитивачи су западали у замку „уметничке слободе“ па су поистовећивали Касију са јунакињом њене најпопуларније стихире и других (спорних) стихира са сличном тематиком (у част светица Пелагије, Евдокије и Марије Египћанке) на-

лазећи да је, као и оне, имала „прљаву“ прошлост.⁹⁴ Ако се већ примећује да је Касија била заинтересована за судбину жена које су се одале проституцији - мада је та констатација без чврстог упоришта због већ поменутог спорног ауторства химни на којима се гради - пре би се могло говорити о једном од елемената које њено књижевно дело чине својеврсним византијским „женским писмом“. У том смислу њене гноме су још интересантније.

На страну од засигурно условних домишљања о Касијиној биографији, али тешко је давати сигурне констатације чак и о њеним интелектуалним напорима који избијају из њених дела. Постоје, наиме, многе противречности у њима, далеко од комплексности каква се може очекивати од сваке велике личности. Њене идеје о лепоти и мржњи нису баш много у духу хришћанских, поготову монашких идеала.⁹⁵ Она не само да зна да мрзи него оперише и појмом судбе (εἰς αὐτὴν ἦν), макар у томе видели ироничну употребу једног философског термина.⁹⁶ Касија је, изгледа, с годинама ревидирала неке своје младалачке ставове. Можда не толико у погледу појединих људи - судећи по неким својим заједљивим гномама у којима неки виде њену алузију на Теофилов избор супруге - колико у погледу идеја. Како примећује Каждан, иако се ватрено борила за поштовање икона, није своје химне посветила ни једном од светитеља који су били жртве иконоборачког прогона.⁹⁷ У једној од својих гнома она каже: „Не опири се голим ногама убодима“. У том смислу занимљива је Кажданова опаска да у својој божићној стихире Касија сасвим другачије размишља од свог духовног учитеља Теодора Студита⁹⁸ који се није слагао са „цезаропапистичким“ настојањима императора универзалног хришћанског царства коме Касија даје вредност земљаског одраза небеског Божјег царства. Царске инсигније које даје Богородици, па и молитва за цара у заупокојеном канону показује да је прежалила свој животни слом и да он није оставио на њу фатални траг - дакле супротно од онога што би се могло схватити из неких гнома.

Можда се у овим недоследностима налази разлог што Пра-

вославна црква није званично канонизовала Касију, иако је, видели смо, Теодор Студит Касијиној духовности још у њеној раној младости давао светачке комплименте. Ни Касијина јединствена појава међу химнографима - не само као једине жене међу њима, већ и као уметничке величине - није у том погледу уважена, иако је највећи број византијских химнографа уврштен у свете чланове Цркве. Одсуство званичне канонизације међутим није било препрека да се на малом острву Касос у јужним Спорадима створи легенда о томе да је име острва настало од имена светице Касијане. Штавише, у порти храма Успења Богородице у селу Панагија на томе острву налази се мраморни гроб те светице. У XIX веку је чак написана и служба и житије „преподобне мати Касијане која се подвизавала и упокојила на острву Касос 876. године“ у којима је заправо прерађена биографија (историјска и легендарна) цариградске песникиње и монахиње Касије.⁹⁹ Тако је у новије доба у житија светих, амбициозније рађене месецослове и календаре ушло име преподобне Касије (Касијане) Химнографкиње под 7. септембром као даном годишњег молитвеног спомена,¹⁰⁰ а да се притом уопште не узима у обзир ко је у ствари та светица и како је и где дошло до стварања њеног култа.

На другој страни у Цариграду се, по неким вестима из османлијског доба, могао видети Касијин гроб са меморијалним стиховима. Иако ови стихови већ самим обликом песникињиног имена (Касијана) показују да је овај натпис из познијег времена и стога свакако неаутентичан гробни епитаф, навешћемо их јер представљају леп сажетак и завршетак нашег осврта на Касијин лик, дело и мит:¹⁰¹

*„Ја сам гроб Касијане,
прекрасне дјеве и монахиње,
истакнуте по лепоти и учености,
која оставивши привремену славу
и опростивши се са царском
влашћу
узе бесмртног женика Христа,
и поставши становницом небеса,
радује се с анђeosким
скупинама ...”*

мр Ненад Ристовић

Напомене:

- 1 Л. Мирковић, „Из црквеног песничства И. Касија“, *Богословски гласник*, XXV (1914), 1-15.
- 2 Л. Мирковић, *Православна литургија или наука о богослужењу Православне источне цркве I* 1965. (друго изд)
- 3 Један од тих изузетака је чланак Д. Атанасијевића о Роману Мелоду: „Роман »Слаткопевац«, *Зборник православног богословског факултета I*, Универзитет у Београду 1950. Сумарне али у недостатку других корисне информације даје Д. Богдановић у опширном предговору књизи Х. Г. Бека *Путеви византијске књижевности*, Београд 1967. Он и још неки испитивачи (Ђ. Сп. Радојичић, Ђ. Трифуновић) бавећи се химнографском у старом српској књижевности узгред су се бавили и баве се и византијском химнографском.
- 4 Мислимо пре свега на Крумбахерове радове, међу којима је и фундаментална студија о Касији која је била основни извор информација Мирковићевог чланка: К. Krumbacher, *Kasia, Sitzungberichte der philosophisch-philologische und der historische Klasse der k. b. Akademie der Wissenschaften, München* 1897.
- 5 Σ. Εὐστρατιάδης, „Κασσιανὴ ἡ μελωδός“, *Ἐκκλησιαστικός Φάρος XXXI* (1931) 96 и даље.
- 6 I. Rochow, *Studien zu der Person, den Werken und dem Nachleben der Dichterin Kassia*, Berlin 1967. Своја нова сазнања Рохов је изнела у раду „Neues zu den Hymnen der Kassia aus Cod. Meteor. Metamorphoseos 291“ у J. Dummer – J. Irmischer – K. Treu (edd.), *Überlieferungsgeschichtliche Untersuchungen*, Berlin 1981. (TU 125), 495-498.
- 7 E. Catafygiotou Topping: „Kassiane the Nun and the Sinful Woman“, *The Greek Orthodox Theological Review* 26 (1981), 201-209; „The Psalmist, St. Luke and Kassia“, *Byzantine Studies/Etudes Byzantines* 9 (1982), 199-210. A. Dyck, *On Kassia Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς*, *Byzantion* 56 (1986), 63-76. A. Tripolitis, *Kassia: The Legend, the Woman and her Work*, New York-London 1992. A. Kazhdan (in collaboration with L. F. Sherry and Chr. Angelidi), *A History of Byzantine Literature (650– 850)*, Athens 1999, 316-326 (The princely Nun: Kassia).
- 8 Е. Липшиц, „К вопросу о светских течениях в византийской культуре IX в. (Касия) *Византийский временник* 4 (1951), 132-148. Исти је проширио своја запажања у *Очерки истории византийского общества и культуры, VIII - первая половина IX века*, Москва-Ленинград 1961, 309-338 (Поэтесса Касия)
- 9 G. Shirò, „La seconda leggenda di Cassia“, *Δίπτυχα* 1 (1979), 300-315.
- 10 Осим ње зна се још за црквене песникиње Теодосију и Теклу, које су Касијине савременице, и Палеологину, која је живела и деловала у последњем столећу византијске књижевности. Од прве две имамо сачувано по једно дело у жанру канона, а од треће само посредна сведочанства о делима која је написала. О овим песникињама види E. Catafygiotou Topping, „Women Hymnographers in Byzantium“, *Δίπτυχα* 3 (1982-3), 98-111.
- 11 О „разнотченијима“ Касијиног имена види Krumbacher, нав. дело, 315 и Rochow, нав. дело, стр. 3-5.
- 12 У таквом облику Касијино име је пореклом латинска позајмљеница у грчком језику (*Cassii* су били познати римски род), а писано само са једном сигмом долазило би с друге стране света, од имена једне грмлике биљке миришљиве коре која је расла у старом Египту, Арабији и Индији и чије су име стари Грци писали на тај начин (она се појављује и у Септуагинти – в. *Пс.* 44/45,8).
- 13 Можда под утицајем мушког имена Κασσιανός раширеног у монашким круговима у спомен на преподобног Јована Касијана (IV-V век), врло утицајног старохришћанског теолога и писца и на Истоку и на Западу.
- 14 Rochow, нав. дело, 5.
- 15 Rochow, нав. дело, 31.
- 16 Krumbacher, нав. дело, 315; H. G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen reich*, München 1959, 519. A. Kazhdan, нав. дело, 316.
- 17 О овим дилемама види Kazhdan, нав. дело 315-317.
- 18 Положај кандидата за Касијиног оца предлаже Rochow (нав. дело, стр. 24) на основу титулација „кандидатиси Касији“ у два Теодорова писма, мада би такво титулсање било уобичајено за жену а не за ћерку кандидата како примећује Kazhdan (нав. дело 317). У једном од писама се спомиње неки Касијин рођак уједно и пријатељ Теодора Студита, стратег Теодор, који је недавно умро не прекинувши везу са иконокластима.
- 19 Ове податке дајемо према E. Catafygiotou Topping, „Women Hymnographers“, 99-100.
- 20 Теодосије и Текле – види горе бел. 10.
- 21 Те Продромове речи цитира Rochow, нав. дело, 37, а као „другу легенду о Касији“ анализира их Schirò, нав. дело, 303 и даље. Детаље и литературу о томе види ниже у тексту где се посебно осврћемо на овај проблем.
- 22 Теодосија је написала канон преподобном Јоаникију, а Текла канон Богородици – о њима види E. Catafygiotou Topping, „Women Hymnographers“, 102-107; „Theodosia: Melodos and Monastria“, *Δίπτυχα* 4 (1986-8), 384-405; „Thekla the Nun: In Praise of Women“, *The Greek Orthodox Theological Review* 25 (1980), 353-370.
- 23 Ова писма цитира Rochow, нав. дело, стр. 20-21.
- 24 Kazhdan, нав. дело, 316.
- 25 Све ове текстове даје Rochow, нав. дело, 5 и даље.
- 26 О томе види код Rochow, нав. дело, 11.
- 27 Нав. дело 14-16.
- 28 *Очерки*, 320 и даље.
- 29 Kazhdan, нав. дело, 317.
- 30 Rochow, нав. дело, 9.
- 31 Kazhdan, нав. дело, 317.
- 32 О томе види детаље и литературу код Rochow, нав. дело, 27-29.
- 33 Нав. дело, стр. 47 и даље. Нпр. Рохов у случају једне стихире мученицима Адријану и Наталији види очигледну пермутацију неког преписивача која је довела до погрешног приписивања Касији: одредница порекла аутентичног аутора Јефрема из Карије Καρίας је преиначена у Κασίας (нав. дело, 55). Међутим, Каждан ставља под знак питања ово тумачење и сматра да су по среди две различите рукописне традиције у ауторизацији (нав. дело, 318).
- 34 Рохов даје листу од десет девет дела које је разврстала у три групе: сигурно Касијина, могуће њена и погрешно приписана њој – види нав. дело, 32-58.
- 35 Мелод у хришћанскох грчкој химници је аналогно старогрчком μελοποιός којим су означавани хеленистички лиричари који су (у част богова) стварали и поетске текстове и њихове напеве, тј. музику за њих. За разлику од овог користи се *химнограф* као ознака за оног ко само пише текстове црквених химни, не стварајући и музику за њих, мада то разликовање није доследно спроведено. Спрега између текста и музике у стварању црквених химни се прекида током IX-X века, па се ти каснији аутори изричито називају химнографима (нпр. Јосиф Химнограф).
- 36 У овој листи су Козма Мајумски, Јован Дамаскин, Теодор Студит и његов брат Јосиф (Солунски), Јосиф Химнограф (Сицилијанац), Андреја Критски, Теофан Грапт, Георгије Никомидијски, Лав Мудри, Марко Идрунтски и Касија. Овај каталог је по броју издвојених највећих црквених песника и по присуству једне жене међу њима пандан александријском хеленистичком канону девет највећих старогрчких меличара у којој је песникиња (и композиторка) Сапфа (VII-VI век пре Хр.) – која је, као и Касија, писала на једној страни култне химне и шире религиозне поезије, а на другој песме световне тематике и карактера. Грчки текст ове листе даје Мирковић, нав. дело, 3. У оваквим листама мелода које су прављене у позновизантијско време није увек поштовано доследно значења ове одреднице па у мелоде сврставају и химнографе.

- 37 H. J. W. Tillyard, „A Musical Study of the Hymns of Casia”, *Byzantinische Zeitschrift* XX (1911), 420-485.
- 38 E. Wellesz, *A History of Byzantine Music and Hymnography*, Oxford 1961, 237.
- 39 *Матеј* 26, 6-14; *Марко* 14, 3-9; *Јован* 12, 3-8; исп. *Лука* 7, 36-50.
- 40 Црквенословенски преводилац не примећује Касијину тежњу да заобиђе речи *порνεиа* („блуд“) – исто као и да јунакињу своје песме грубо декларише као блудницу (*порνίη*) – па реч *ἀκολασία* („раскалашност“, „разуздано живљење“), коју она овде еуфемистички употребљава, преводи са *блуд*.
- 41 Мада је тешко претпоставити шта је могла садржати Касијина библиотека, идеју о капиларитету између мора и облака могла је, поред осталог, преузети из Платонове *Гозбе* (175D) где се тај физички закон показује на две чаше спојене вуном. За савијање небеса види *псалам* 17/18,10: „Сави небеса и сиђе“; силажење је овде замењено врло важним термином у теологији кенозе (*κένωσις*), па је тако овај датив не инструментални (како га сви преводиоци схватају) већ сврхе, изузетно ретки – и учени (што личи на Касију).
- 42 Сузе се *изливају* из извора, а вода из мора се *улива* у облаке, она моли Христа да се *сагне* ка њеним уздасима као што је *сагнуо* небеса. Наравно, у оригиналу нису коришћене речи исте основе, већ у основи иста значења речи које нису ни граматички блиске (именица и глагол), па смо и ми у преводу избегли ове таутологије.
- 43 Види тамо 3,8.
- 44 Детаље са изворима и литературом види у Мајендорф, *Империјално јединство и хришћанске деобе*: Црква од 450. до 680. године, Крагујевац 1997.
- 45 О овоме са литературом види код Rochow, нав. дело, 43.
- 46 Нав. дело, 14. Мирковићев превод има једну грешку (уместо „изборивши се“ стоји „борећи се“ за облик партиципа аориста који се мора превести свршеним глаголским обликом).
- 47 Текст и превод види код Мирковића, нав. дело, 9-10.
- 48 Прилошки облик *φερωνύμως* („добро име дајући“, „правилно означавајући“) у овој Касијиној стихири употребљен је са сасвим изузетном семантичком бојом „према именима која носе Шпеторица мученика“, која се уочава након што се види Касијино етимолошко домишљање у наставку стихире.
- 49 Нав. дело, 46, 47, 52.
- 50 Нав. дело, 321.
- 51 Нав. дело, 347-356.
- 52 О њима Rochow, нав. дело, 44-46.
- 53 Такву информацију налазимо у: М. Скабаланович, *Тумачење типика*, Књига прва, Сремски Карловци 1995, 79. О модалној основи гласова византијског појања више се нагађа, него што се ишта може са сигурношћу рећи. Везивање гласова за старогрчке модусе накондано је конструисано према сличној западно-европској конструкцији са грегоријанским појањем. Међутим, познавање саме старогрчке музике је више у домену математике него живе музике (имамо сачувано само неколико музичких записа из антике), а познавање византијске музике сведено је на рукописе који нису старији од X века, тако да су све ове конструкције само нагађања. То је поготово тако у случају Касије, будући да о музици из њеног времена немамо скоро никакве представе.
- 54 Изразито „мушки“ карактер има први глас у чијој је основи дорска старогрчка лествица коју су нарочито користили Спартанци и Аркађани, а Платон је препоручивао за васпитање омладине (одбацујући лидијску и миксолидијску прву као тужну, а другу као патетичну – како пише Псеудо-Плутарх у спису *О музици*). „Феминину“ лидијску лествицу су, како јој и име каже, преузели од Лиђана, „мекопутог“ малоазијског народа, њима суседни еолски Грци који су и иначе први међу Грцима прихватили музичка достигнућа Оријента и развили стару грчку мелику (лирску поезију праћену музиком).
- 55 Цитате из ових текстова види код Rochow, нав. дело, 37.
- 56 М. Скабаланович, *Тумачење типика*, књига трећа, Сремски Карловци 1996.
- 57 Цитат види код Мирковића, нав. дело, 3.
- 58 Krumbacher, нав. дело, 315; Мирковић, нав. дело, 5.
- 59 Објавио га је Евстратиадис (нав. дело и место), а пронашао га је Спиридон, монах Велике Лавре. Два тропара из овог тетраодиона је већ 1894. пронашао у једном јерусалимском рукопису – али под именом Козме Монаха – и објавио их Паподупулос-Керамевс. Касније је и Т. В. Цедакис у једном синајском рукопису пронашао и 1961. објавио та два тропара – о томе види Rochow, нав. дело, 38-39.
- 60 Rochow, нав. дело, 38.
- 61 Alatus, Fabricius, Christ, Krumbacher, Emeraux – даје их на једном месту Shirò, нав. дело, 306, бел. 23.
- 62 „narrantacula cui non est cur fidem derogemus“, – W. Christ–M. Paranikas, *Anthologia Graeca Carminum Christianorum*, Lipsiae 1871. (репр. 1963), XLIX.
- 63 Нав. дело, 40.
- 64 Мислимо на недавно откривени текст богојављенског канона приписаног Козми Мајумском на једном грчко-грузијском јерусалимском рукопису из VI века – види В. Василик, „К датировке Богојавленског канона: Краткое описание рукописи РНБ греч. 7“, *Гимнология*, Книга первая, Москва, 2000. Ово откриће сасвим руши књижевно-историјску концепцију о канону која је до сада заступана и поново актуализује одбачену тезу првог научног испитивача византијске химнографије, кардинала Питре, да је канон постојао још у IV веку.
- 65 *Излазак* 15, 21.
- 66 Нав. дело, 310-312.
- 67 Нав. дело, 312-313. У једном, додуше позном, светогорском рукописном ирмологију чак стоји напомена да четири ирмоса за које се сматра да су Касијини нису њени него Андреје Критског.
- 68 Rochow, нав. дело, 38-39.
- 69 Цитира га Rochow, нав. дело, 38. О томе види Shirò, нав. дело, 314-315.
- 70 Нав. дело, 314.
- 71 Ἀνδρέου πολυλός, „Ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος, σκέψεις περὶ τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ“, *Ἐκκλησιαστικὸν Βῆμα*, 1934, 10-20.
- 72 Rochow, нав. дело, 59.
- 73 Први их је у целини објавио Крумбахер, нав. дело, 326-346. Око једне групе гнома коју је касније открио В. А. Мистакидис испитивачи нису сагласни да су Касијине – види код Rochow, нав. дело, 63.
- 74 Kazhdan, нав. дело, 323.
- 75 Метрику Касијиних гнома објаснио је Р. Маас у раду „Metrisches zu den Sentenzen der Kassia“, *Byzantinische Zeitschrift* 10 (1901), 54-59.
- 76 Krumbacher, нав. дело, 340 и даље.
- 77 Krumbacher, нав. дело, 341 и даље.
- 78 Тамо 21, 18.
- 79 Krumbacher, нав. дело, нав. место; Rochow, нав. дело, 68; Kazhdan, нав. дело, 323.
- 80 Kazhdan, нав. дело, 324.
- 81 Rochow, нав. дело, 69.
- 82 Kazhdan, нав. дело, 325-326.
- 83 Види горе бел. 36.
- 84 О овим ауторима и иновацијама које су садржини њихових дела о Касији претрпела историјска факта о њој детаљно пише у својој монографији И. Рохов – нав. дело, 97 и даље.
- 85 Постоји наш превод његовог дела: *Византиске слике*, Београд (СКЗ) 1927.
- 86 О овим делима Rochow, нав. дело, 175 и даље.
- 87 Видаковићев текст са анализом код Rochow, нав. дело, 93 и даље.
- 88 И у црквенословенским штампаним минејима име песникање се наводи у облику *Касијана* (са или без одреднице *инокиња*) који је очигледно чврсто срастао са њеним у ширим круговима најпознатијим и најпопуларнијим делом.
- 89 Rochow, нав. дело, 135-9. Осим његовог превода постоје још два новогрчка превода – слободне уметничке прераде (Т. Бореаса и један ано-

- нимни) овог најважнијег Касијиног дела (Rochow, нав. дело, 169-173).
- 90 Catafygiotou Topping, „Women Hymnographers”, 107.
- 91 Rochow, нав. дело, 77 и даље.
- 92 Schirò, нав. дело, 300-303.
- 93 Исто, 80. У једном грчком рукопису те и даље речи су означене као дело Лава Мудрог (види исто дело, исто место).
- 94 Критику такве „биографске лажи” даје Dusk, нав. дело, 73 и даље.
- 95 Rochow, нав. дело, 68-69. Kazhdan, нав. дело, 324.
- 96 Kazhdan, нав. дело, нав. место.
- 97 Нав. дело, 322.

- 98 Нав. дело, 321.
- 99 Исто, 87-91.
- 100 Види у српском издању *Житија светих* за септембар архимандрита др Ј. Сп. Поповића (Београд 1974.), стр. 157: „Спомен преподобне монахиње Касијане песникиње”; у чланку, после основних историјских података о Касији и њеним главним химнама, стоји и „На данашњи дан славе њен спомен на Јејејском острву Касији (у Грчкој). (Служба јој је штампана у Александрији 1889. год.)” Овакве податке даје и *Светачник јеромонаха* (сада епископа банатског) Хризостома Столића Хи-

- ландарца (Београд 1989.), том I (септембар – јун), стр. 27, с тим што даје оба имена (Касија и Касијана) и не спомиње њену скорашњу службу. Исто тако изузетно детаљан и углавном веома квалитетно урађен *Saint Herman Calendar* (ed. St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, California) уноси међу свете за 7. септембар Касију (Касијану) Химнографкињу, нпр. у броју за годину 1995. на стр. 62.
- 101 Извор ове информације и оригиналне речи ових стихова даје Rochow, нав. дело, 91-93.

ДЕКРЕТ ЦАРА ФРАЊЕ ЈОСИФА КОЈИМ ПОТВРЂУЈЕ ИЗБОР ЗА ПАТРИЈАРХА ГЕОРГИЈА (БРАНКОВИЋА)

После смрти патријарха српског Германа (Анђе-лића), 26. новембра 1888. године, Аустроугарска није дозволила да се одмах попуни упражњени патријарашки престо, као што неће дозволити ни 1913. године. Наиме, грађанске власти нису желеле да престо буде попуњен у години обе-лежавања петстогодишњице Косовске битке и двестогодишњице Француске револуције, јер се плашила да се свечаности не претворе у манифестације које њој не би одговарале. Тај страх Аустроугарска није, уосталом, ни крила, а што се сазнаје из једног писма упућеног епископу бачком Василијану (Петровићу), који је, после смрти патријарха Германа, био администратор Карловачке митрополије.

Председник угарске владе Коломан Тиса је тек 14. јануара 1890. предложио да се за 24. април 1890. године одобри сазив Сабора ради избора новог патријарха у Карловцима.¹

На седници Министарског савета у Будимпешти, 25. марта 1890. године, председник угарске владе Јулије Сапари поставио је питање статута за избор патријарха,² о чему се расправљало на седници Министарског савета и 11. априла исте године, а такође и о инструкцијама за краљевског комесара.³ За краљевског комесара именован је барон Федор Николић.⁴

Избор новог патријарха обављен је у Карловцима 1. маја 1890. године у личности епископа темишварског Георгија (Бранковића). У раду Сабора учествовало је 70 чланова. Том приликом епископ Георгије добио је 41 глас, епископ горњокарловачки Теофан (Живковић) 11 гласова, а 18 чланова Сабора уздржало се од гласања.

Председник угарске владе гроф Јулије Сапари поднео је, 5. маја 1890, извештај круни о избору Георгија (Бранковића) за патријарха, „с предлогом да потврди овај избор и да новоизабраног патријарха именује за правог тајног саветника”.⁵

Цар Фрања Јосиф је већ 6. маја 1890. године потврдио овај избор следећим декретом:

Ми, Франц Јозеф Први, по Благој милости Божијој цар Аустрије, краљ Чешке и др, апостолички краљ Угарске, Далмације, Хрватске и Славоније, сви ми којих се тиште поверавамо да имају на уму оно што називавамо у садржини овога докучементи.

Пошто је након 8. децембра 1888. год. одликом са овога светца Поштованог и Подобног архиепископа карловачког и митрополита и патријарха српског грчко-источне Цркве Германа Анђелича речени митрополитска служба сада упражњена, грчко-источни српски црквено-народни Сабор, за чије одржавање смо изволели дати дозволу 18. јануара 1890. године, а које је однародовано у Карловцима 24. (12. по старом календару) априла 1890. године, и који је имао да изврши избор новог митрополита, обзанио је да су дејствително који су се сабрали на томе месту 1. маја (19. априла по старом календару) 1890. године у присуству верног Нам и љубљеног Племенитог и Узвишеног барона Теодора Николића од Рудне, савешног Намега тајног саветника и тада Намега добросовесно упућеног изасланика на црквено-народни Сабор, апостоличком великом гласови на месту покорнога изабрани верног Нам и искрено љубљеног Узвишеног и Подобног Георгија Бранковића, досадашњег епископа темишварског грчко-источне Цркве,

за истинитог и законитог архиепископа карловачког и митрополита — патријарха српског грчко-источне Цркве, те да Нам истинити поднесе понизне молбе да, узимајући у обзир све разлоге, милостиво потврдимо овај избор.

Хоћеши, дакле, да са свим радо попустимо најпре реченом захтеву ових дейућих, у складу са старинама и милосрђејем које очинске душе гаји, моћима вернима грчко-источне Цркве, према прејонизном предлогу Нашег првог уgarsког министра начеленом у узјајамном разматрању са Нашим угарским министром за култи и јавни ред као и са биском Наших краљевина Далмације, Хрватске и Славоније, рече-

Патријарх српски Георгије (Бранковић)

нога Георгија Бранковића, изабранога по обичају с Нашим докунителем и сагласношћу од сјомениућога народа и свештештва за ово архиепископско и митрополитско-патријархако достојанство, на основу не само уочене поштитне вљивности његовога живота и владања, особитих заслуга које је већ до сада ствекло, зитим како је за похвалу извршио своју епископску службу и захваљујући свему овоме истинио се и предочио у ширењу мира међу својима и суседима, исто тако и очигледних врлина и других многобројних духовних дарова и одлика, штавише имајући у виду његово изузетно звање, видну уметност у вештој посли, и поготово његов немалостив начин, што му је нарочито дано преторну, у раду на пословима које је обавио, већ и због његове сталане ревности, потврђене у свакој прилици, у поштовању према Нам и Нашем владарском Дому као и према Уставу Наше Краљевине Угарске и законима Краљевине, а такође и на основу добијенога извештаја о највернијем и сталном држану верности према Нам по коме је у присуству Нашег најпре реченог краљевског изасланика истинити овај новизабрани највечније истинити и закљетвом Нам се највечније обавезио на верност, по Нашем поудном сазнању, презвелој одлучи и добро одмереном мисаљу, као и сходно пуноћи властити и највишем ауторитету који имамо, изволе смо да потврдимо, утврдимо и одобримо, па га и снагом овога документа милостиво потврђујемо, утврдјујемо и одобрајемо за архиепископа карловачког и митрополита — патријарха српског.

Према томе, он сам, сходно поштитној оспособности за вршење функцији митрополита своје Цркве и вере и свим обичајима, законима и предродаштвама који истом таквом припадају, све дође остало у дужном поштовању и верности према Нам и Нашем владарском Дому као и према Нашој краљевини Угарској и Уставу и законима Краљевине, као што смо дубоко уверени да ће и бити, без икакве зајреке или приговора неки може и има могућности да слободно и мирно користи, растомже и уживи цело подручје своје митрополије.

У циљу сигурније потврде овога овај документ само Својом руком потписао и Својим висшим поштитом оверили и предали га преко Нашег верног и искрено љубљеног Узоритог и Узвишеног Јулија Сапарја (Julius Szapary), грофа овога истог месеца, Мурске Собоће (Muraszombath) и Сечуј-Сечети (Szecei-Szeged) и министра-председника Наше Краљевине Угарске.

У граду Нашем Бечу, 6. маја 1890. године, четрдесет друге године наше владавине.

Franciscus Josephus

Comes Julius Szapary ⁶

Избор епископа Георгија био је веома срећан за Карловачку митрополију, која је за његово време просто процветала. Подизањем монументалних зграда у Карловцима променио је урбанистичку физиономију Српског Сиона, јер су нови Патријарашки двор, Народни фондови, Богословски семинар и Стефанеум постали украс града.

Својим личним средствима подигао је зграде Учитељске школе у Сомбору, основних школа у Белом Брду, Даљу, Баји и родном Кулпину, с тим што је овој школи поклонил за њено издржавање и тридесет јутара земље. Када је у Будимпешти основан Ангелијанум, плаћао је кирију за изнајмљене просторије. Многи храмови парохијски и манастирски, а нарочито Саборна црква у Сремским Карловцима, убележили су га као овог великог добротвора.

Богословија у Карловцима доживела је за његово време свој највећи успон, јер је дала низ дипломираних теолога међу којима је било сјајних научника, црквених радника, настојатеља манастира, угледних свештеника и архијереја.

Својим задужбинама и прилозима у црквено-просветне сврхе, који су износили преко милион круна, патријарх Георгије уврстио се у ред највећих задужбинара прошлог века и учинио више него сви

скупа поглавари Карловачке митрополије од митрополита Стефана (Стратимировића) па до њега. Умро је 17. јула 1907. године у Сремским Карловцима.

Сава, епископ шумадијски

Напомене:

- 1) Др Димитрије Кириловић, Српски народни сабори, Нови Сад 1938, 220
- 2) Исто, 222
- 3) Исто, 223
- 4) Федор Николић (1836-1903), по мајци био је унук кнеза Милоша. Као краљевски повереник био је на Народно-црквеном сабору у Карловцима 1890. и 1892, и приликом заседања Светог архијерејског синода 1897. Као утицајна личност имао је уплива на уређење црквено-народног живота у Карловачкој митрополији.
- 5) Др Димитрије Кириловић, исто 229
- 6) Декрет цара Фрање Јосифа, којим потврђује, 6. маја 1890, избор за патријарха Георгија Бранковића, Музеј Српске православне цркве Београд, Инв. број 5719 (И овом приликом захваљујемо г. мр Ненаду Ристовићу, асистенту Београдског универзитета, који је декрет превео са латинског на српски)

БОЉШЕВИЧКЕ „РЕФОРМЕ” У РУСКОЈ ЦРКВИ

Век који одлази обележила је, између осталог, такозвана октобарска револуција у Русији, 1917. године. Догађаји који су уследили у току и после ове „револуције” најнегативније су се одразили на хришћанску православну Цркву, и то не само у Русији као најмногољуднијој православној Цркви данас у свету. Црква је доживела епоху крвавих прогона и физичког уништења, како самих хришћана - верника, тако и свих трагова православне хришћанске цивилизације у сваком делу савременог света где живе православни. У наше време, како примећују истраживачи, хришћанска Црква се нашла у оном положају и статусу који је имала пре 313. године, пре добро познатог Миланског едикта цара Константина Великог (305-337) о сло-

боди хришћанске вере у Римском царству.

Свакако да није било лако и да није био мали изазов за противнике хришћанства да га по задатку, плански и организовано уништавају без обзира што су имали сву и ничим ограничену власт. Ослањајући се у том погледу на, додуше веома богату историју прогона хришћана, они су тај посао обављали на различите начине. Поред физичког ликвидирања свештенства и непоколебљивих верника, један од начина био је, изазивање, колико је то било могуће, унутрашњег расцепа и црквене дезорганизације. У том контексту треба посматрати и покушај стварања од бољшевика такозване живе цркве.

„Жива црква” или „обновљенци” у Русији нису се појавили

одједном и изненада. Деловали су као група и појединци које је власт подржавала али под изговором да хоће да спроведу реформе и да Цркву прилагоде новим околностима у којима се она као и цео руски народ нашла после крваве револуције. У Русији су, додуше, већ одавно постојале извесне тежње ка унутрашњој црквеној реформи и новом устројству. Оне су изразито биле појачане и оживљене почетком 20. века. На то су указивале многобројне предсаборске активности. На крају, и само одржавање Сверуског црквеног сабора (28. август 1917 - половина септембра 1918) било је резултат таквих хтења. Обнова Патријаршије (17. новембар 1917), избор првог патријарха Тихона (19. новембар 1917), устројство Светог синода и више црквене

власти, такође су резултат рада сабора. Ове саборске одлуке у смислу реформе Цркве требало је само спровести у живот. Међутим, добро је познато да објективно тешке прилике у којима су се Руска црква и народ нашла, нису дозволиле да се ове реформе до краја и на прави, црквени начин спроведу у живот. Смутно време у коме се Црква нашла против своје воље још више је само усложнило и отежало унутрашњи црквени живот. Црквена организација и управа једноставно нису могли нормално да функционишу. Многа црквена тела и органи нису могли да раде и обављају своје дужности. Нова бољшевичка власт искористила је овако тешко стање. Одмах после фебруарског преврата 1917. године у Петрограду је основано **Удружење напредних петроградских духовника**, затим **Сверуско удружење демократског духовништва и мирјана**. Овим и сличним удружењима која су постала нецрквене и антицрквене организације одмах су се, под утицајем и сугестијом нове власти, при руци нашли од Цркве одлучени епископи - Владимир Пензенски, епископ Антонин, затим многи свештеници - А. Веденски, А. Бојарски, И. Јегоров, В. Красницки... У „Црквеним новинама” је 1922. године објављено је познато **Писмо дванаесторице свештеника**. У Писму се оштро оптужује и осуђује званична Црква због наводног равнодушног посматрања глади која је настала услед суше а и услед катастрофалних последица бољшевичке нове економске политике коју су они неодговорно спроводили.

У новој држави Цркви и религији уопште није било места. Савет народних комесара, како је себе назвала и прогласила нова власт, за почетак је донео **Декрет о одвајању Цркве од државе и школе од Цркве**. Декрет је потписао Владимир Илич Уљанов звани Лењин и још девет комесара. Декрет је веома кратак докуменат, има 13 чланова,

донет је 20. а објављен 23. јануара 1918. године. Овим, назови законом, Црква је једноставно стављена ван закона. Бољшевици су изазвали грађански рат и крвопролиће. Новоизабрани патријарх Тихон (+1925), тим поводом је издао два писма у којима осуђује терор, репресију према Цркви и народу, позива егзекуторе на покајање и прети им проклетством ако се не покају: “Али крв наше браће, проливена у потоцима сурово и на ваш позив, вапије на небо и приморава нас да вам кажемо горку реч истине... Поделили сте народ на непријатељске таборе и увукли га у невиђено по суровости братоубилаштво... Нарочито је болно и сурово нарушавање слободе вере. Нема дана а да се у вашој штампи не појаве чудовишне клевете против Цркве Христове и њених служитеља, злобна богохуљења и исмевања светиње. Иживљавајте се на служитељима олтара, терате епископе да копају ровове, шаљете свештенике на тешке радове...”

Бољшевичке реформе у области економије и пољопривреде довеле су до велике глади у Русији 1921-1922. године. Глад је захватила посебно јужну Русију, Поволожје. Гладовало је око 23 милиона људи. Многи су поред пута умирили од глади. Цркви је било забрањено да се бави добротворним радом, прикупљањем и давањем хране. Државна власт је донела 26. фебруара 1921. године један закон о одузимању црквених драгоцености из цркава и манастира. Додуше, на основу члана 13 Декрета из 1918. године, сва имовина коју у Русији поседују цркве и религиозне заједнице уопште, проглашена је за народно добро. Црква према томе нема никакву своју имовину а оно што се по традицији и навици зове црквено сваког тренутка може бити одузето. Овај закон о одузимању црквених драгоцености уствари је био бољшевицима добар изговор и повод да

Цркву опљачкају и да, с друге стране, у очима осиромашеног и гладног народа развију широку против-црквену пропаганду. То се посебно види из Лењинових тајних упутстава члановима Политбироа - Молотову, Троцком, Калињину. Лав Троцки је био председник комитета за односе са Црквом. У тајном упутству члановима Политбироа Лењин саветује да се одмах и брзо и строго делује; све који се противе, посебно свештенике и епископе, “црностотинаше” одмах стрељати; искористити народну несрећу што пре, опљачкати цркве и манастире и на тај начин доћи до три-четири милиона златних рубаља и тиме покрити све промашаје њихове реформе и економије.

Патријарх Тихон (Белавин) се поводом објављивања закона о одузимању црквених драгоцености (путири, дискоси и остали освећени црквени предмети) јавно обратио свештенству и народу једним писмом у којем апелује на свештенство да изађу у сусрет великој народној несрећи каква је глад. Саветује им да предају неосвећене црквене предмете, да сакупљају прилоге у храни и да шаљу гладнима. У истом писму патријарх забрањује свако отуђивање црквених освећених, литургијских предмета и сасуда. Патријархово обраћање свештенству и верујућем народу изазвало је бруталну освету и репресију бољшевика. У Петрограду је без суђења стрељан митрополит Венијамин, у Москви једанаест особа а међу њима и неколико свештеника. Патријарх Тихон је ухапшен 9. маја 1922. године, а у затвору је провео више од годину дана.

Пошто брутална репресија према Цркви и неистомишљеницима није бољшевицима донела жељене резултате јер је стварала Цркву мученика за веру, они су прибегли перфиднијој борби против Цркве. Одлучили су да у самој Цркви створе раздор, раскол изнутра. То су учинили помагањем и подршком

епископима и свештеницима који су им били лојални. Стварају такозвану живу цркву или обновљенце, насупрот званичне Руске цркве на челу са патријархом Тихоном. Обновљенци су 29. маја 1922. године одржали свој први сабор у Москви. На сабору су основали такозвану Вишу црквену управу, покренули су свој часопис "Жива црква". У овом часопису сарађивали су и своје чланке објављивали, између осталих В. Н. Лавов, свештеник В. Краснички. Један од водећих идеолога живе цркве био је бивши професор црквене историје у Петроградској духовној академији, Б. Н. Титљин, док је Н. Г. Попов наводно успео да оправда двобрачност свештенства, којег је иначе у великом броју било у живој цркви.

На сабору живе цркве одржаном 4. јуна 1922. године у Тројицком подворју у Москви основан је Средишњи (централни) комитет као један од управних органа живе цркве. Лако уочљиве особености живе цркве биле су: бели епископат (ожењени епископи), презвитерско (свештеничко) управљање Црквом и једна црквена каса. Из ових карактеристика није тешко назрети о чему се заправо ради и шта је био основни циљ стварања овог раскола. Циљ је био потпуно и планско уништавање основног устројства Цркве. Ове и друге популарне али вулгарне, демагошке поруке живе цркве широко су експлоатисане у циљу потпуне дезорганизације и стварања конфузије и забуне у верујућем народу и свештенству. Била су то, како су савременици добро примећивали "трговачка стремљења прогресивних свештеника" или "црвених попова". Обновљенци су нажалост успели да познати храм Христа Спаситеља у Москви прогласе "Сверуским молитвеним средиштем". На свом саборовању 9. августа 1922. године они су донели и свој Устав који је имао 33 члана. На истом саборовању бивши епископ Антонин је изабран за мос-

ковског митрополита. Један од закључака овог назови сабора био је да се "не треба ограничавати канонима; они су застарели, многе треба мењати". Међутим, епископ Антонин је убрзо дошао у сукоб са обновљенцима по питању ожењених епископа. Зато се одвојио и основао своју групу Удружење црквеног препорода (август 1922). Циљ ове групе била је литургијска реформа Цркве.

Занимљиве су неке од одлука сабора живе цркве од 29. априла до 9. маја 1923. године: "Сабор проглашава капитализам за смртни грех, а борбу против њега светом за хришћанина". Обновљенци су увели григоријански календар (нови календар), укинули су све манастире по градовима - остали су само манастири по селима. Патријарха Тихона су осудили "зато што је патријарх Тихон уместо служења Христу служио контрареволуцији, и тиме као лице које треба да води исправан црквени живот, увео у заблуду широке црквене масе, то сабор Тихона сматра отпадником од основних Христових завета, ...проглашава га лишеним чина и монаштва и враћа га у првобитно световно стање". На исти начин су осуђени и сви учесници Карловачког сабора (Загранична Руска православна црква). Патријарх је збачен и осуђен као главни кривац за тешко стање у Цркви. Ова осуда патријарха Тихона, занимљиво је, уз помоћ државне власти а посредовањем једне делегације обновљенаца у Цариграду, била је нажалост призната од Васељенске патријаршије. Васељенски патријарх Григорије VI је сматрао Тихона збаченим и имао је црквено општење са „живом црквом". Наравно да се патријарх Тихон по изласку из затвора, у јуну месецу 1923. године, није обазирао на овакво понашање Васељенске патријаршије.

По Тихоновом изласку из затвора многи припадници живе цркве почели су нагло да се

враћају Цркви из раскола у који су запали. По званичној статистици обновљенаца, они су имали око 192 епископа, 150.000 храмова. Посеђивали су скоро све веће, лепше и угледније храмове у градовима. Међутим, било је очигледно да је верујући руски народ бежао од обновљенаца и клонио их се где год је могао. Обновљенци су у почетку имали великог успеха у Петрограду: од 123 парохије у овом граду само 8 нису припадале њима. У Петрограду је нови епископ Мануил имао великог и брзог успеха везаног за повратак Цркви из раскола. Покајање и враћање у Цркву је обично обављано за време свеноћног бденија. Када се на јутрењу певало "Хвалите имја Господње", епископ је излазио из олтара на солеју, а на северне и јужне врата су привођени свештеници на солеју и сваки од њих се јавно покајао - чинио је три велика поклона, тражио опроштај а потом улазио у олтар. Најбоље је и у овом случају реаговао побожни руски народ. Ако би се десило да неки нови храм преузму обновљенци, народ је једноставно престао аутоматски да долази у тај храм. Обновљенци би преузели други храм који је посећенији, али се исто поновило и тамо, народ је одлазио у неке друге храмове на молитву. Сама државна власт је исто тако увидела да не може много помоћи живој цркви и такорећи престала је да се бави тим проблемом. После смрти патријарха Тихона, 1925. године, обновљенци су били спремни да преговарају са Црквом и да пристану на неку врсту компромиса али је Црква то одбила. Један од оних епископа који се брзо вратио из раскола био је митрополит Сергије, будући мјестобљуститељ и будући патријарх Руске православне цркве (од 1943). Он је по питању одузимања црквених драгоцености по закону из 1922. године био доста умерен. Раскинуо је са обновљенцима, а митрополит Петар, који се обрео у затвору, назначио

је Сергија за мјестобљуститеља у случају да он буде ухапшен, што се и догодило (остао је у затвору до краја живота, 1937).

Раскол изазван од такозване живе цркве или обновљенаца убрзо после смрти патријарха Тихона није више имао велику улогу у Русији. Додуше са прекидима формално је трајао док су његови главни представници међу свештеницима били у животу. Трагова овог раскола у Руској цркви има све до 1946. године. Занимљивија је била у јеку велике репресије према Цркви такозвана катакомбна црква у Русији, која је постојала све до реформи које је у овој земљи под именом „перестројка“ спроводио Михаил Горбачов. Узима се да је формални датум настанка катакомбне цркве у Русији 29. јул 1927. године када је митрополит Сергије упутио познату **Посланицу пастирима и пастви**. Пишући ову Посланицу свештенству и народу митрополит Сергије је сматрао да испуњава један од Тихонових завета да колико је то могуће успостави коначно добре односе са државном влашћу. Црква се мора

ставити у оквире државних закона и тако постојати и деловати, сматрао је он. У Посланици се помињу „непријатељи“ Совјетске државе, изражава се благодарност совјетској власти за сву пажњу везану за духовне потребе православаца. „Уверавамо власт да нећемо злоупотребити указано нам поверење.“ „Нама је потешко не на речима, већ делима показати, да смо верни грађани Совјетског Савеза, појални Совјетској власти... Ми хоћемо да будемо православни и истовремено да признајемо Совјетски Савез нашом грађанском отаџбином, радости и успехе њене и наше су радости и успеси, а невоље и наше су невоље.“ Ово Сергијево писмо доста је коментарисано у науци, нападано и брањено. Међутим, без обзира на његово различито поимање и разумевање, остаје чињеница да је оно у животу Руске цркве и народа узроковало три велике ствари: 1. допринело је да совјетска власт коначно призна и региструје Руску православну цркву, 2. створена је коначно Руска православна загранична црква која и данас пос-

тоји, и 3. створена је катакомбна црква у Русији, која је деценијама постојала и деловала илегално, ван закона државе и чак ван доволне контроле и саме званичне Московске патријаршије.

Потојереј **Радомир Поповић**

Литература:

- 1) Ј. Мајендорф, *Православна Црква јуче и данас*, прев. с франц. Р. Поповић, Београд 1998;
- 2) А. Јевтић, *Крстоносни пут Светог Тихона патријарха руског, Живо предање Цркве*, 1998, 404-412;
- 3) Ј. Поповић, *Старе вере ново предање - Свети патријарх Тихон, Хришћански живот* 6/1923, 268-270;
- 4) Ч. Марјановић, *Жива црква у Русији*, Београд 1926;
- 5) Р. Поповић, *Православље на раскршћу векова*, Београд 1999;
- 6) *Голгота Христове Русије - страдање Руске цркве под комунизмом*, Цетиње 1999;
- 7) *Историја Руске православне Цркве - Нови патријаршијски период*, том 1 (1917-1970), на руском, Санкт-Петербург, 1997.

ТЕКСТОВИ СВЕТОГ ЈОВАНА ЗЛАТОУСТОГ У СТАРИМ СРПСКИМ РУКОПИСИМА

У одбрани укључивања словенског у породицу светих литургијских језика, равноправно место са пророчким речима¹ има, према писцима ћирило-методијевске традиције, и победоносна изјава св. Јована Златоустог у једној цариградској проповеди: „Поучавање рибара и номада сија на језику варвара још сјајније од сунца“. Верује се да ову мисао светог хришћанског оца има у виду Константин - Ћирило, када у Венецији пред противницима словенске литургије каже: „Зар киша која долази од Бога не пада једнако на све људе? Зар сунце не сија на

сваког подједнако? Зар не дишемо сви једнако исти ваздух?“²

Утицај св. Јована Златоустог на обожење Словена са растојања од четитри века, двоструко је опредељујући. Његове речи, видели смо, оправдавају идеју о превођењу литургије на словенски. А литургија која носи његово име, преведена пред моравску мисију од Константина, одиграће врло практичну улогу у покрштатвању Словена и настанку словенских језика.

М. Кашанин, а за њим и модернији историчари књижевности, утврђују да је св. Јован Златоусти највише превођен, преписиван и

читан хришћански писац у свим православним словенским земљама у срењовековно доба. Познати су разноврсни зборници његових „слова“ који прерастају у типове са посебним називима. Према анализи Д. Богдановића, посебни зборници са текстовима св. Јована Златоустог, претекли из старих словенских и српских библиотека, називају се: **Андријанта, Маргарит, Златоуст, Златоструј, Измарагд, Панагирик** или **Тржаставник**.³ Већина ових збирки настаје према грчком изворнику и само се преводе на словенске језике, мада има примера да се стварају као аутохтоне антологије

Златоустових проповеди, прилагођене потребама православних Словена. Пре потраге за најзначајнијим зборницима на српскословенском у којима су сачувана дела св. Јована Златоустог, има у вези са старом српском књижевношћу два врло важна питања, која траже разјашњење.

Без обзира на крупна открића наших историчара средњовековне књижевности, проблем реконструкције наших старих библиотека, и манастирских, али нарочито световних, готово је нерешив - народна страдања нису ништа мања од уништавања духовног и културног идентитета. Ту је и нама својствени немар према рукопису и књизи, па тако и из најочуваније библиотеке, хиландарске, књиге су растуране, крадене и поклањане, па се и данас проналазе по читавом источноправославном свету. Уз ове тешкоће у сагледавању нашег наслеђа иде и једна суштинска: "Једва да ће коме данас бити познато да се у 'октоиху' крије најлепша светска поезија тога времена, пребогата по стилским фигурама, по речнику и ритмици свога стиха; да се у 'прологу' или у 'отачнику' крије репертоар прворазредне средњовековне прозе која је својом пластичношћу, фантастиком, умношћу афоризама и натурализмом описа прави књижевни узор и оквир нашега српског средњовековног прозног стварања; да један 'Златоуст' садржи остварења рановизантијске и византијске реторике која и данас могу достојно да уђу, и улазе, у антологије светске књижевности. Или, пак, да они силни 'комати' минеја, чији називи звуче тако црквено, богослужбено, садрже богату поезију византијских и српских песама, служби, канона, похвала или и мање прозне саставе живота светих."⁴

Још у старословенско језичко доба, око 890, Константин Брегалнички превео је **Поучитељно јеванђеље** у коме преовлађују беседе св. Јована Златоустог и св. Кирила Александријског. Превод је слободан и настао је према раније скраћеном изворнику, што је одговарало Константиновим мисионарским потребама. Реч је о недељним проповедима у којима се тумаче Јеванђеља по Матеју и Јовану. Из овог првог словенског превода Зла-

тоустог извиру и многи српскословенски зборници, за које и објективна наука тврди да су врло чувени.

Врло рано, већ 1263, део опуса св. Јована Златоустог, стигао је до српског читаоца, тако што је познати **Шестоднев**, компилован од бугарског писца Јована Екзарха, на српскословенски превео голобради (Спан) дијак Теодор за свог заштитника и писца најбољих српских хагиографија Доментијана. Јован Екзарх у свој зборник, поред **Шестоднева** Василија Великог (космогонија библијских казивања о стварању света за шест дана), уврстио је текстове Северијана Гавалског, Јована Златоустог и Теодорита Кирског, али и делове Аристотеловог списа **О животињама**. Аутор превода ових списа на наш стари језик, оставио је и онај чувени запис о гоњењу голобрадих на Светој Гори.⁵

Поуке св. Јована Златоустог из Јеванђеља преписиване су у Хиландару 1286. на захтев архиепископа српског Јакова. За слична поученија, преписивана 1344. у некој светогорској цркви посвећеној св. првомученику и архиђакону Стефану, каже се да потичу од "златоточиваго јазика Јована".⁶

Чувена завеса монахиње Јефимије за царске двери хиландарског католикона на којој је извезена композиција како Христ у архијерејској одежди служи св. литургију са св. Василијем Великим и св. Јованом Златоустим, садржи и текст који није оригиналан. Састоји се од молитава које се читају пред причешће, а аутори су Симеон Нови Богослов, Симеон Метафраст и Јован Златоусти. Поклон Хиландару учињен је 1399.

У рукопису који је у науци познат као зборник деспота Стефана Лазаревића (писан за њега, али делимично и његовом руком у коме су се налазили **Похвално слово кнезу Лазару** и **Слово љубве**) налазе се, међу антологиским богословским и поучним списима, филозофским размишљањима, песамама и приповеткама и текстови св. Јована Златоустог. То је онај зборник који је 6. априла 1941. изгорео у београдској Народној библиотеци, али из кога је Ђ. Даничић 1859. и 1861. објавио деспотова

оригинална дела. Описао га је у Starinama JAZU IX (1877) Ст. Новаковић. Ови текстови, без Слова љубве налазе се у једном рукописном зборнику манастира Крушедола из 15. века.⁷

Грешни монах Јаков на Светој Гори Атону 1426, "у дане благочестивога и благовернога и Богом венчаног господина све српске и приморске земље и многих чести угарске и босанске земље, мудрога и слаткога и славнога деспота Стефана" преводи са "јелинскога на словенски" Златоустов **Шестоднев**. Књига је намењена попу Венедикту Цреповићу, деспотовом сроднику.⁸

Најбоље објашњење шта садржи и како је настао врло познати смедеревски рукопис беседа св. Јована Златоустог са минијатурама дао је В. Ј. Ђурић: "Књигу је исписао, сва је прилика у Смедереву, познати музичар кир Стефан Доместик, а минијатуре је израдио зограф Теодор. У питању су два листа са сликама: на једном је, на читавој страници, приказан Јован Златоусти у целој фигури, којег Христос одозго благосиља, а на другом је заставица. Теодор је, несумњиво, био повезан са Светом Гором или сликарима који су тамо боравили. Његова заставица - с волутом у средњем пољу, у чијим су огранцима четири посуде са по три крушке, а по ивицама оквирна трака украшена цветним латицама - преузета је, скоро до појединости, са једне заставице из тзв. Томићевог псалтира насталог осамдесетак година раније. Лик Јована Златоустог изведен је у оном меком, мелозвучном и осећајном стилу у којем је радио сликар Радослав, између 1410. и 1430. године, када је фрескама осликао манастир Каленић и минијатурама опремио Јеванђеље духовнику Висариону. Радослав је сарађивао са хиландарским преводиоцима и преписивачима у току њиховог рада у Поморављу и Подунављу. Теодор је, с обзиром на велике сличности његовог дела с Радослављевим, могао бити његов ђак. Не зна се када су **Беседе** Јована Златоустог приспеле у Хиландар. Могло се збити још за живота деспота Ђурђа.⁹

Зна се да су синови деспота Ђурђа од најпознатијих српских пи-

сара (Давида) наручивали **Шестоднев** св. Јована Златоустог.

Никон, писац **Повести о јерусалимским црквама и местима у пустињи** и других текстова о светим Немањићима за своју духовну кћи Јелену Балшић, учествовао је у стварању и једног зборника у коме се налази **Шестоднев** св. Јована Златоустог. Ту су још текстови Симеона Новог Богослова, Григорија Синаита, патријарха Калиста и других који су намењени монасима исихастима. Никон, који је као великосхимник носио име Никандар, у поменутом зборнику потписује се 1439-1440.¹⁰

Значи књигољубац, патријарх Никодим (1445-1455), који је 1452. поклатио Патријаршији Златоустове **Беседе**, дао је да се на Светој Гори 1451. преведе и **Шестоднев** св. патријарха цариградског. Непознати преводилац, пошто је преписао тридесет две беседе о стварању света, записује: "Ова књига, Златоустов **Шестодневник**, преведе се на Светој Гори Атосу са језика јеладског на језик наш словенски свеосвећеном патријарху Србаља и Поморја кир Никодиму на похвалу Божијој цркви и на корист нашим душама. Године 6959 (1461)." Следи превод још две беседе, па потпис патријарха црвеним мастилом: "Никодим милостију Божијеју патријарх". Ђ. Трифуновић мисли да је основни текст превода са неколико сарадника писао Давид, преписивач познате **Браничевске лествице**.¹¹

Дијак Владислав Граматик, познат као успешан оригинални српски писац XV века, огледао се и у преписивању зборника, најчешће са делима св. Јована Златоустог. Тако је у манастиру Матеичу 1473. преписивао Златоустова слова која је неколико деценија раније превео врло учени монах Антоније, заслужан за обнову светогорског манастира Св. Павла заједно са монахом Герасимом Радоњом, братом Вука Бранковића. Владислав Граматик на крају преписа Златоустових проповеди оставља важан запис: "Крај доведе овим богонадахнутим словима, која са грчког писања на српски језик пренесе часни и изванредни, међу иноцима, ваистину, дивни кир Антоније - некадашњи ученик кир Генадија старца, који је у врлинама и у иночком труду и

подвизима испоснички просијао на Светој Гори Атону, у свечасном манастиру пресвете Владичице наше Богородице и увек деве Марије, звани Ватопед, - са књига светог оца нашег Јована Златоустог, звани Андријанти. То бисеролико дело и састав златоречивог и језиком и устима - превео је вишечерени иннок Антоније на Светој Гори Атону кир Никити, архиђакону студеничког митрополита Василија, касније ексарха Диоклитије Хвостанске. И ово нађох код тога случајно ја најмање и најнепотребнији међу људима, многогрешни и последњи међу дијацима, названи тобоже дијак Владислав, и свесрдном љубављу тежећи томе, Богу што помаже завршавање дела, преписах ово из тога вишечереног списка, и у овој књизи стварно, према редоследу састава сјединих..."¹²

Преводиоци светоотачке литературе врло су ревносни и у турско доба. На пример, монах Јов, чији је постриг фрушкогорски Шишатовач, преко Бугарске долази у Свету Гору и у Лаврином скиту, непосредно испод атоског врха, 1615. за манастир Студеницу преписује слова св. Јована Златоустог.¹³

Из XVII века, у вези превода Златоустовог **Шестоднева**, постоји интересантан запис угледног хиландарског јеромонаха Дамаскина о томе како је преводилачки посао мукотрпан: "Ова књига писа се лета 7141 (1633). Опростите Бога ради, оци који читате и преписујете, много се трудисмо и намучисмо преписујући ову књигу: узимао сам од неког брата тетраде па сам писао, а он је из извода писао. Када сам од њега извод узео да проверавам, нађох једно изостављено, а друго наопако писано. И много смо се мучили док смо стругали и исправљали колико смо могли. Али, и извод руски - речи тврде, не како је у језику. Па молим читаоце и преписиваче ове књиге, благословите нас а не куните, јер ако је слабо написано, ми смо се трудили колико смо могли, пошто се у то време ова књига не налазаше на нашем језику. Ако неко хоће (одавде) да преписује, нека пази ако може исправљати руске речи на свој језик добро и ваљано, а ако не може, он нека пише како нађе у изводу."¹⁴

У прилог уверењу да су наши претходници били одлично упозна-

ти са делом св. Јована Златоустог, заснованог и на овом летимичном прегледу, иде и чињеница да је прошло више од једног века како је учени карловачки ректор Јован Вучковић превео на савремени језик **Светога Јована Златоуста шест књига о свештенству** (Нови Сад 1894). А још 1934. Душан Јакшић је објавио до сада најбољу на нашем језику студију - монографију о животу и делу св. патријарха Константиновог града. Да ли је остварљива нада да ће и сазнање о лакшој доступности богонадахнутих речи Златоустових у прошлости него данас, мотивисати наше богослове да успоставе равнотежу између некада и сада? Или директније упитано: Да ли ће у наше савремене библиотеке ускоро стићи и приближно текстова на савременом језику св. Јована Златоустог, као што их је било на српскословенском?

Негослав Јованчевић

Напомене:

- 1) **И у тај ће дан глухи чути рјечи у књизи...; и језик није мога пјеваће...** (Ис 29,18; 35,6)
- 2) Цитати из Златоустог и Константиновог **Житија** према: Д. Оболенски, **Византијски комонвелт**, Београд 1991, 183.
- 3) Д. Богдановић, **Стара српска библиотека**, у: Студије из старе српске књижевности, Београд 1997, 60-61.
- 4) Исто, 10.
- 5) Ђ. Трифуновић, **Стара српска књижевност**, Београд 1995, 293.
- 6) Љуб. Стојановић, **Стари српски записи и натписи**, књ. I, бр. 28 и 78, Београд 1982 (фототип. издање).
- 7) М. Кашанин, **Српска књижевност у средњем веку**, Београд 1975, 352.
- 8) Љуб. Стојановић, **Записи и натписи**, књ. I, бр. 239 и 249.
- 9) Д. Богдановић, В. Ј. Ђурић, Д. Медаковић, **Хиландар**, Света Гора 1997, 122.
- 10) М. Кашанин, **Српска књижевност**, 438.
- 11) Ђ. Трифуновић, **Стара српска књижевност**, 249.
- 12) Исто, 240.
- 13) Исто, 135.
- 14) Исто, 171.

СТАРОЗАВЕТНЕ ОСНОВЕ У ДНЕВНОМ БОГОСЛУЖБЕНОМ КРУГУ

Дневни богослужбени круг чине: девети час, вечерње, по-вечерје, полуноћница, јутрење са првим часом, трећи час и шести час.

Црквени часови, иначе, воде порекло из Старог завета.¹ Тако у 1 Дн 23,30 читамо: **И да стоје јутром и хвале и славе Господа, и тако вечером. Јутром је, уствари, био трећи час, а вечером девети час.**² Затим је овим часовима додаван подневни или шести час. Како права побожност тражи што чешће слављење Бога, то су овим часовима додавана и друга времена. Велики цар и пророк Давид (1010-970) говори: **Седам пута на дан хвалим те за судове правде твоје** (Пс 119, 164).

Апостоли Христови, као и највећи део верних ране Цркве, будући јеврејског порекла, следили су, како времена када се треба молити Богу, тако и форме тих молитава.³ Видимо да су апостоли у трећи час на молитви када Дух Свети силази на њих (Дел ап 2,15). Апостол Петар се у Јопи моли у горњој соби у шести час (Дел ап 10,9). Апостоли Петар и Јован иду на молитву у храм у девети час (Дел ап 3,1). Павле и Сила у поноћ се моле Богу (Дел ап 16,25), као што је и цар Давид чинио: **У по ноћи устајем да те славим за праведне судове твоје** (Пс 119,62).

У новозаветно доба и ови часови добили су свој хришћански смисао, и врше се у спомен догађаја из живота, страдања и смрти Господа Исуса Христа, затим у спомен силаска Светог Духа на апостоле и других догађаја из историје спасења света и човека.⁴

Када је реч о броју часова, број од седам часова (седам времена) када се треба Богу молити,

не може се оправдати само наведеном **побожношћу**, јер зашто онда часова нема више, рецимо десет. Одговор се крије у чињеници, да је број седам имао посебан значај, како код многобожаца, тако и у старозаветна времена. Видимо да Бог ствара свет за шест дана, а седми почињу Бог (1 Мој 2,2); седмоструком казном забрањено је оном ко убије Кајина (1 Мој 4,15); зидови Јерихона пали су после седмог опхода седмог дана (1 Нав 6,15-16); Неман је седам пута заронио у Јордан и исцелио се од губе (2 Цар 5,14).

Немогућност да се сви верни окупљају седам пута на дан, на молитву, условила је одлуку, да се хришћани сакупљају на молитву три пута, при чему је број од седам часова (богослужбених целина) остао исти. Тако се први пут верни сабирају увече, када се служе: девети час, вечерње и повечерје; други пут ујутро, када се служе: полуноћница, јутрење и први час; трећи пут Црква се моли у току дана (после девет сати преподне), када се служе трећи час, шести час и Света литургија или изобразитељна.⁵ Црквени часови, некада, а и данас, састоје се од псалама (којима почињу сва богослужења, осим Литургије),⁶ молитава и химни.

Старозаветна основа (материјал), првобитно се налази у псалмима и стиховима који су опет делови псалама, затим у прокименима, који су исто тако стихови неког псалма.⁷ Старозаветног су порекла и паримије - делови, одељци из Старог завета, који се односе на празник који се слави тога дана. Сходно томе, код ових делова богослужбеног круга, имамо велику подударност или чак истоветност са

одговарајућим местима из Старог завета. Слично томе, и одређене молитве састављене су од делова стихова више псалама. Зато смо, при утврђивању таквих места, наводили само те делове, обележавајући их, поред бројева и словима (а-први део стиха и б-други део стиха). На пример, за Бог Господ... Пс, 117, 17а-16а.

Поред ових **примарних** старозаветних места, идеје и мисли из Старог завета присутни су и у молитвама и прозбама које свештеник изговара, односно појци певају (читају). Ту је текстуална подударност мала или никаква, али зато је старозаветна идеја или мисао очигледно повезана са молитвом одређеног богослужења.

Проблем који је битно ометао налажење старозаветних основа, као и њихово упоређивање са одређеним молитвама, јесте превод. Приликом израде овог рада, користили смо се **Часосоловом** који је превео Емилијан Чарнић 1985, док је превод Старог завета дело Ђуре Даничића из 1867. О променама до којих је дошло у српском језику за то време, нема потребе говорити. Овај проблем најбоље илуструје следећи пример: На јутрењу после велике јектеније, појци певају: **Бог је Господ и јави се нама, благословен је онај који иде у име Господње**. Ако овај стих упоредимо са наведеним псалмом по Чарнићевом преводу, Пс 117,27-26: **Бог је Господ и он нам се јавио; саставите празничну поворку до рогова жртвеника. Нека је благословен који иде у име Господње; благословили смо вас из дома Господњег** - уочавамо сличност. Ако то учинимо када по преводу Ђуре Даничића, Пс 118,27-26:

Господ је Бог крјепак, и он нас обасја; жртву празничну, везану врпцама водите к роговима жртвенику. Благословен који иде у име Господње! Благосиљамо вас из дома Господњега - поменуте сличности нема. Дакле, речи Бог је Господ и јави се нама, немогуће је наћи у Псалтиру ако се служимо Даничићевим преводом. Слично је и са стиховима на Бог Господ. На пример, други стих на Бог Господ гласи: **Опколише ме са свих страна и именом Господњим сам их одбијао** (наведено по Чарнићевом преводу **Часослова**). Ако упоредимо са Чарнићевим преводом **Псалтира**, Пс 117,11: **Опколише ме сви народи и именом Господњим сам их одбијао**, имамо чак истоветност. Упоредимо ли сада овај стих са одговарајућим псалмом у Даничићевом преводу, Пс 118,11: **Оптекоше, опколише ме; али их у име Господње разбих**, уочавамо велики степен неподударности.

Још један проблем, који може да изазове забуну, јесте нумерација псалама. Наиме, познато је да нумерација псалама у грчкој и јеврејској Библији није иста, иако и једна и друга садрже 150 псалама. Не објашњавајући тај проблем, напомињемо да је наш Стари завет Ђура Даничић превео са латинског. Реч је о преводу (на латински) Имануела Термелијуса јеврејске Библије. Сходно томе, нумерација псалама је **јеврејска**. Међутим, црквенословенски текст, односно старословенски превод, урађен је са Септуагинте (превода седамдесеторице), Лукијанове или Исихијеве рецензије, који у сваком случају садржи **грчку** нумерацију. Из тих разлога, у даљем тексту чувени 50. псалм - покајни, уствари је 51, а 103. псалм - предничатељни, је 104, при чему смо се ми држали нумерације дате у Библији у циљу наглашавања Старог завета.

У нашем поређењу, богослужбена места седам црквених часова и њихове старозаветне паралеле, обележени су истим бројевима. Цитати Старог завета дати су црним словима.

Девети час

Девети час нас сећа на страшни, али и спасоносни догађај, када је Господ Исус Христос, будући распет на крсту, предао дух свој у руке Бога Оца (Мт 27,46; Мк 15,34) и тиме принео потпуну жртву за грехе света. Овај, као и све остале часове, карактерише жалосно-покајни карактер, јер нас сећа на тешке тренутке из Христовог живота.⁸

Садржај овог богослужења је следећи. После почетног возгласа:

1. Благословен Бог наш свагда, сада и у векове векова амин - одговарају појци.

1. **Пс 89,52: Благословен Господ увијек! Амин, амин.**

Затим појци читају:

2. Слава теби Боже наш слава теби, Царе небески, утешитељу, Душе истине, који си свуд и све испуњаваш, ризнице добара и даваоче живота, дођи и усели се у нас и очисти нас од сваке нечистоће, и спаси, Благи, наше душе.

2. **Дан 4,34: Али последије тога времена ја Навуходносор подигох очи своје ка небу, и ум мој врати ми се, и благослових вишњега, и хвалих и славих онога који живи довијека, чија је власт вјечна и чије је царство од кољена до кољена.**

Дан 4,37: Сад ја Навуходносор хвалим, узвишујем и славим цара небескога чија су сва дјела истина и чији су путеви праведни и који може оборити оне који ходи поносито.

3. Свети Боже, свети Крепки, свети Бесмртни, смилуј се на нас (три пута).

3. **Пс 99,9: Узвишујте Господа Бога нашега, и клањајте се на светој гори његовој јер је свет Господ Бог наш.**

Ис 6,3: И викаху један друге говорећи: свет, свет, свет је Господ над војскама; пуна је сва земља славе његове.

Слава Оцу и Сину и Светоме Духу, и сада и увек и у све векове. Амин.

4. Пресвета Тројице смилуј се на нас, Господе очисти наше грехе, Владико опрости безаконја наша, Свети посети и исцели немоћи наше, имена твога ради.

Господе помилуј (три пута).

5. **Пс 79,9: Помози нам, Боже, спаситељу наш, ради славе имена својега, избави нас и очисти од гријеха наших ради имена својега.**

3 Мој 11,44: Јер ја сам Господ Бог ваш; зато се освећујте и будите свети; јер сам ја свет; и немојте се скврнити ничим што пуже по земљи.

Ис 64,9: Господе, не гњеви се веома, и не помињи довијека безаконје; ево, погледај: ми смо сви твој народ.

Пс 41,4: Ја вичем: Господе! смилуј се на ме, исцијели душу моју, сагријеших ти.

Слава Оцу и Сину и Светоме Духу, и сада и увек и у све векове. Амин

Оче наш који си на небесима, нека се свети име твоје, нека дође царство твоје, нека буде воља твоја и на земљи као на небу; хлеб наш насушни дај нам данас, и опрости нам дугове наше као што ми праштамо дужницима својим; и не уведи нас у искушење, него нас избави од зла.

Свештеник произноси возглас:

5. Јер је твоје царство и сила и слава, сада и увек и у све векове.

5. **1 Дн 29,11: Твоје је Господе, величанство и сила и слава и вјечност и част, и све што је на небу и на земљи; твоје**

је, Господе, царство, и ти си узвишен сврх свега поглавар.

Појци: Амин, па настављају: Господе смилуј се (дванаест пута). Слава Оцу и Сину и Светоме Духу, сада и увек и у све векове. Амин.

6. Приђите да се поклонимо и паднемо ничице цару, Богу нашему.

Приђите да се поклонимо и паднемо ничице Христу, цару нашему и Богу.

Приђите да се поклонимо и паднемо ничице њему, Христу, цару и Богу нашему.

6. Пс 95,6: **Ходите поклонимо се, припаднимо, клекнимо пред Господом творцем својим.**

Потом појци читају три псалма: 83, 84, 85.

Пс 84,1-12: **Како су мили станови твоји, Господе над**

силама! Гине душа моја желећи у дворе Господње; срце моје и тијело моје отиша се к Богу живоме.

И птица наводи кућу, и ластавица гнијездо себи гдје леже птиће своје, код олтара твојих, Господе над силама, царе мој и Боже мој! Благо онима који живе у дому твом! Они те хвале без престанка. Благо оним којима је сила у теби и којима су у срцу путеви твоји! Идући долином плачевном, претварају је у изворе, и дажд је одијева благословима. Иду збор за збором, јављају се пред Богом на Сиону. Господе, Боже над силама! Услиши молитву моју, Боже Јаковљев! Боже, браничу наш! Сагни се и види лице помазаника својега! Јер је боље један дан у дворима твојим од хиљаде. Волим бити на прагу дома Божијега него живјети у шаторима безбожничким. Јер је Господ Бог сунце и штит, Господ даје благодат и славу; онима који ходе у безазлености не ускраћује ни једнога добра. Господе над силама! Благо човјеку, који се у те узда!

Пс 85,1-13; **Смиловао си се, Господе, на земљу своју, повратио си робље Јаковљево. Простио си неправду народу својему, покрио си све гријехе његове. Уставио си сву јарост своју, ублажио жестину гњева својега. Похвати нас, Боже Спаситељу наш, прекини срдњу на нас. Зар ћеш се довијека гњевити на нас, и протегнути гњев свој од кољена на кољено? Зар се нећеш повратити и оживити нас, да би се народ твој радовао о теби? Покажи нам Господе, милост своју, и помоћ своју дај нам. Да послушам што**

говори Господ Бог. Он изрече мир народу својему и свецима својим, и онима који се обраћају срцем к њему. Да, близу је онијех који га се боје помоћ његова, да би населио славу у земљи нашој! Милост и истина срешће се, правда и мир пољубиће се. Истина ће никнути из земље и правда ће с неба приникнути. И Господ ће дати добро, и земља наша даће плод свој. Правда ће пред њим ићи, и поставиће на пут стопе своје.

(Наставиће се)

Ђакон Рајко Стефановић

Напомене:

- 1) Михаил Скабаланович, Тумачење типика, књ. 1, С. Карловци 1995, 24.
- 2) Лазар Мирковић, Православна Литургија (други, посебан део), Београд 1982, 7.
- 3) Михаил Скабаланович, Тумачење типика, књ. 3, С. Карловци 1995, 24.
- 4) Исто, 11.
- 5) Поред тога што је први час посебно богослужење, он се ипак не броји као засебна целина, већ заједно са јутрењем. Такође, и Света литургија и изобразитељна, иако се убрајају у седам црквених часова, ипак их укључујемо у ову трећу целину, заједно са трећим и шестим часом. Види: Лазар Мирковић, Православна литургија (други, посебни део), 13
- 6) Михаил Скабаланович, Тумачење типика, књ. 3, 20
- 7) Прокимен је остатак од некадашњег певања целог псалма. А сам прокимен је најинтересантнији, најлепши стих који је, као такав, народу био најпознатији. Међу прокименима само неколико нису делови псалама и то: **Благословен јеси Господе Боже отац наших, Величит душа моја, Јависја благодат, Тјело Христово, Блажен пут.** Михаил Скабаланович, Тумачење типика, књ. 3, 96-97.
- 8) Михаил Скабаланович, Тумачење типика, књ. 3, 20.

КАЛЕНИЋ

Година - XXII

Број - 6 (133)/2000

Издавач - Српска православна епархија шумадијска

Излази шест пута годишње

Уређује Одбор

Главни и одговорни уредник - Драгослав Степковић

Заменик главног и одговорног уредника - Негослав Јованчевић

Уредништво и администрација - „Каленић” 34000 Крагујевац, Крагујевачког октобра 67

Телефон - 034/332 642

Штампа - Stillart,
Алексе Дундића 10,
Нови Београд

Тираж - 3700 примерака

СЛУЖЕЊА, ПОСЕТЕ И ПРИЈЕМИ ЕПИСКОПА ШУМАДИЈСКОГ САВЕ ОД 22. ОКТОБРА ДО 31. ДЕЦЕМБРА 2000. ГОДИНЕ

Његово преосвештенство епископ шумадијски
Г. др Сава благоизволео је:

ОКТОБАР

22. Осветити нова звона за храм Светог Василија Великог у Маршићу;
23. Служити литургију у Саборном храму у Крагујевцу за покој душе блажене памјати епископа шумадијског Валеријана;
24. Са члановима Светог архијерејског синода посетити г. проф. др Војислава Коштуницу, председника СР Југославије;
25. Посетити Богословију Св. Кирила и Методија у Нишу;
27. Са патријархом српским Г. Павлом посетити патријарха московског и целе Русије Г. Алексија II;
29. Служити литургију у храму Св. великомученика Георгија у Шумама;
30. Посетити Богословски факултет СПЦ у Београду;

НОВЕМБАР

- 1-3. Учествовати у раду ванредног заседања Светог архијерејског сабора;
2. Одржати предавање у Матици српској у Новом Саду;
3. Примити министра г. др Војислава Вукчевића;
4. Служити литургију и општи парастос на гробљу Бозман у Крагујевцу;
5. Служити литургију и парастос жртвама НАТО-а у храму Силаска Светог Духа у Горњем Катуну; осветити споменик жртвама НАТО-а у Варварину; осветити зграду Скупштине општине у Варварину; посетити храмове у Избеници и Суваји;
8. Пререзати колач у храму Св. великомученика Димитрија - у изградњи - у Крагујевцу;
14. Пререзати славски колач крагујевачким лекарима у Саборној цркви; посетити Преосвећеног епископа браничевског Г. др Игњатија у Пожаревцу;
16. Служити литургију у Вишевцу; посетити г. Предрага Чокића, члана Епархијског савета, у Ковачевцу;
17. Посетити Нову цркву и Покровобогородичну цркву у Јагодини и одредити место за нову цркву у Јагодини; посетити манастир Јошаницу;
19. Посетити храм Св. Саве - у изградњи - у Крагујевцу;
20. Служити бденије у Саборној цркви у Крагујевцу;
21. Служити литургију у Саборној цркви у Крагујевцу и рукоположити јерођакон Евимија у чин презвитера;
22. Посетити Преосвећеног епископа нишког Иринеја у Нишу;
- 23.-24. Учествовати у разговорима са представницима Македонске православне цркве у манастиру Светог Леонтија код Струмице;
25. Примити Преосвећеног епископа бихаћко-петровачког Г. Хризостома;

26. Служити литургију у Саборној цркви са Преосвећеном господом архијерејима: бихаћко-петровачким Г. Хризостомом и браничевским Г. др Игњатијем;
- 27-28. Учествовати у разговорима са представницима Македонске православне цркве у Новом Саду;
29. Посетити манастир Јошаницу; примити представнике Генералштаба Војске Југославије;

ДЕЦЕМБАР

2. Осветити темељ новог храма Света три јерарха у Тополи;
3. Служити литургију у Саборној цркви у Крагујевцу; посетити храмове у Течићу и Белушићу; служити бденије у манастиру Каленићу;
4. Служити литургију у манастиру Каленићу; посетити храмове у Секуричу и манастир Ралетинац; примити представнике Генералштаба Војске Југославије;
7. Одржати предавање у Лазаревцу;
8. Посетити Липовицу;
10. Пререзати славски колач Друштву Светог апостола Андреја у Цветојевцу;
13. Служити литургију на Опленцу;
15. Посетити манастир Прекопечу;
16. Присуствовати прослави 40-годишњице Економског факултета у Крагујевцу;
17. Учествовати на литургији у манастиру Благовештењу; осветити темељ нове капеле и парохијског центра у Саранову;
18. Примити надбискупа београдског-коадјутора г. Станислава Хочевара; посетити манастир Дивостин и храм Св. Саве - у изградњи - у Крагујевцу; служити бденије у Саборној цркви;
19. Служити литургију у манастиру Грнчарици;
20. Посетити Конатице;
21. Учествовати на промоцији Београдског Четворјеванђеља у Народној библиотеци у Београду;
22. Са патријархом српским Г. Павлом и Преосвећеним епископом браничевским Г. др Игњатијем посетити васељенског патријарха Вартоломеја у Цариграду;
24. Са патријархом српским Г. Павлом и Преосвећеним епископом Г. др Игњатијем служити литургију у Саборном храму Св. великомученика Георгија у Цариграду;
25. Учествовати у литургији коју су у катедралном храму Светог великомученика Георгија у Цариграду служили поглавари православних цркава;
26. Учествовати у литургији коју су у храму Свете Софије у Никеји служили поглавари православних цркава;
28. Учествовати у округлом столу у Генералштабу Војске Југославије у Београду; учествовати у промоцији књиге др Александра Фотића "Света Гора и Хиландар од XV до XVIII века".

СЛУЖБЕНИ ДЕО - ПРОМЕНЕ У ЕПАРХИЈИ ШУМАДИЈСКОЈ

Његово преосвештенство епископ шумадијски Г. др Сава, благоизволео је у периоду од 1. новембра до 31. децембра 2000. године

ОСВЕТИТИ:

- ◆ Споменик жртвама НАТО-а у Варварину, 5. новембра 2000. године;
- ◆ Зграду Скупштине општине у Варварину, 5. новембра 2000. године;
- ◆ Темелје за нови храм Света Три Јерарха у Тополи, 2. децембра 2000. године;
- ◆ Темелје за нову Покровску капелу у Саранову, 17. децембра 2000. године.

РУКОПОЛОЖИТИ:

- ◆ Јерођакон Алексеја (Стевића), бившег сабрата манастира Сопоћани, 21. новембра 2000. године у Светоуспенском саборном храму у Крагујевцу, у чин ђакон (Е. бр. 1376/00);
- ◆ Небојшу Младеновића, апсолвента Богословског института СПЦ из Јагодине, 26. новембра 2000. године, у Светоуспенском саборном храму у Крагујевцу, у чин ђакон (Е. бр. 1392/00);
- ◆ Сашу Антонијевића, апсолвента теологије из Смед. Паланке, 3. децембра 2000. године у Светоуспенском саборном храму у Крагујевцу у чин ђакон, а 4. децембра у Светоавдењском храму манастира Каленића у чин презвитера (Е. бр. 1439/00).

РУКОПРОИЗВЕСТИ ЗА ЧТЕЦА:

- ◆ Бојана Живковића, из Крагујевца (Е. бр. 1321/00);
- ◆ Ивицу Сврзића, из Горњег Крчина (Е. бр. 1354/00).

ОСНОВАТИ:

- ◆ Нову, Шесту крагујевачку парохију при Светоуспенском саборном храму у Крагујевцу, Арх. нам. крагујевачко (Е. бр. 1507/00);
- ◆ Нову, седму крагујевачку парохију при Светоуспенском саборном храму у Крагујевцу, Арх. нам. крагујевачко (Е. бр. 1509/00).

ОДЛИКОВАТИ:

Чином игуманије

- ◆ Монахињу Пелагију (Бекоњу), настојатељицу манастира Драче (Е. бр. 1355/00);

Правом ношења напрсног крста

- ◆ Протојереја Драгољуба Јовановића, умировљеног пароха јагодинског, Арх. нам. беличко (Е. бр. 1381/00).

ПРЕМЕСТИТИ ПО МОЛБИ

- ◆ Монахиње Филонилу и Воскресију (Шкундрић), сестре манастира Грнчарице у Световазнесењску обитељ манастира Саринца (Е. бр. 1438/00).

ПОСТАВИТИ:

- ◆ Протојереја Драгослава Сенића, привременог пароха првог смедеревско-паланачког, Арх. нам. јасеничко, за старешину Светопреображењског храма у Смед. Паланци, Арх. нам. јасеничко (Е. бр. 1413/00);
- ◆ Протојереја Драгослава Сенића, привременог пароха првог смедеревско-паланачког, Арх. нам. јасеничко, за архијерејског намесника јасеничког (Е. бр. 1415/00);
- ◆ Новорукоположеног ђакон Небојшу Младеновића, за парохијског ђакон при Светопантелејмонском храму у Становима, Арх. нам. крагујевачко (Е. бр. 1437/00);
- ◆ Јереја Слободана Радивојевића, за привременог пароха упражњене парохије глоговачке, Арх. нам. беличко (Е. бр. 1442/00);
- ◆ Монахињу Филонилу (Шкундрић), за вршиоца дужности настојатеља Световазнесењске обитељи манастира Саринца (1445/00);
- ◆ Новорукоположеног јереја Сашу Антонијевића, за привременог пароха шестог крагујевачког при Светоуспенском саборном храму у Крагујевцу, Арх. нам. крагујевачко (Е. бр. 1508/00).

ПРИЧИСЛИТИ

- ◆ Новорукоположеног јеромонаха Алексеја (Стевића), Светоархангелској обитељи манастира Брезовца (Е. бр. 1381/00).

ПОВЕРИТИ У ОПСЛУЖИВАЊЕ

- ◆ Протојереју Слободану Пантићу, привременом пароху трећем крагујевачком при Светоуспенском саборном храму у Крагујевцу, Арх. нам. крагујевачко, новоосновану седму крагујевачку парохију при Светоуспенском саборном храму у Крагујевцу, Арх. нам. крагујевачко (Е. бр. 1510/00).

РАЗРЕШИТИ ПО МОЛБИ:

- ◆ Протојереја-ставрофора Миодрага Бошњаковића, умировљеног пароха смедеревско-паланачког, Арх. нам. јасеничко, даље дужности старешине Светопреображењског храма у Смедеревској Паланци, Арх. нам. јасеничко (Е. бр. 1412/00);
- ◆ Протојереја-ставрофора Миодрага Бошњаковића, умировљеног пароха смедеревско-паланачког и архијерејског намесника јасеничког, даље дужности архијерејског намесника јасеничког (Е. бр. 1414/00).

ПРИМИТИ У СВЕЗУ КЛИРА

◆ Јерођаконa Алексеја (Стевића), сабрата манастира Сопоћани, из Епархије Рашко-призренске (Е. бр. 561/00).

СТАВИТИ ПОД СУД И ЗАБРАНУ СВЕШТЕНОДЕЈСТВА

◆ Јереја Радоја Стикића, привременог пароха даро-савачког, Арх. нам. орашачко (Е. бр. 1357/00).

ПРЕПИСКА У ВЕЗИ ОБНОВЕ МАНАСТИРА КАСТАЉАНА

Крагујевац, 11. децембра 2000. године

*Господину генерал-пуковнику Небојши Павковићу,
начелнику Генералштаба Војске Југославије, Београд*

Поштовани господине,

На источној страни Космаја у рушевинама се налази манастир Светио великомученика Георгија који је подигнут у време децениа Стефана Лазаревића.

Блаженопочивши патријарх српски Варнава (1930-1937) покушао је да обнови сва три разрушена космајска манастира: Тресије, Павловац и Кастаљан. До обнове није дошло, јер је патријарх Варнава умро 1937. године.

Манастир Тресије оживео је 1961. године, а 1999, после три стогодине година обновљена је црква манастира Павловац.

Годинама покушавамо да обновимо највећи космајски манастир Кастаљан. Међутим, у томе не успевамо, јер је за сада присишћу манастиру немогућ, пошто до њега нема пута. Неопходно би било изградити пут како би се грађевински материјал могао тамо довози.

Наиме, манастир Кастаљан се налази у атару села Неменикуће у општини Сопоћ. Од главног пута у Неменикућама према истоку, кроз насеље, пружа се асфалтни пут дужине 1000 метара према манастиру Кастаљану, ровиној сјања са доста ударних рупа које би требало санирати и евенуално поново превући асфалтом. Након ове, долази деоница пута у дужини од 1000 метара који треба пробити и проширити. Подлога првих 500 метара овог пута је од камена, камена крижака и земље. Последњих 500 метара пут пролази кроз шуму где има дрвећа на сред пута, а подлога је земљана.

Код надлежних општинских власти у Сопоћу пројектовање је решено, као и имовинско-правни послови. За део пута у дужини од 1 километра који би требало да се пробаци, одређена је ширина од 10 метара, што подразумева канале с обе стране пута, банке и остале пратеће елементе, иако да је планирано да радна ширина пута буде 7 метара. Сматрамо важним да Вам укажемо на чињеницу да је конфигурација терена о којој се говори брдовити са одређеним неравнинама.

Част нам је умолити Вас да Нам помогнете да се овај пут на пролеће изгради како би били у могућности да почнемо са обновом овог историјског манастира.

Поздравља Вас и жели све најбоље у Вашем одговорном раду

Сава, епископ шумадијски

✂ ✂ ✂ ✂ ✂ ✂

Београд, 19. децембра 2000. године

*Православном епископу Епархије шумадијске
господину Сави*

Ваше преосвећенство,

Добио сам Ваш допис бр. 1468 од 11. децембра 2000. године, који ме је, као човека православне вероисповести, дубоко потресао.

Сазнање да нам, уз све друге недаће које су задесиле српски народ, најтеже је и ризнице непроцењиве вредности које сведоче о његовим дубоким и богајим духовним коренима, није могло да ме остави равнодушним.

Српска православна црква и Војска Југославије, свака на свој начин, имају немерљиву улогу у заштити, очувању и развоју идентитета нашег народа, како у духовном и тако и у световном погледу.

Заједнички, које се сваким даном обнавља између наших институција, у узвишеном светосавском духу, најбоља је гаранција да смо на добром путу да ће велике друштвене обавезе и остваримо.

Због тога Вас са задовољством обавешавам да ће Војска Југославије учинити све што је у њеној моћи, како би манастир Кастаљан поново оживео и почео да врши Божију службу на задовољство свих верника Ваше Епархије.

Надам се да ће се ускоро, и на другим пољима, наша сарадња интензивирати и на тај начин допринети развоју, и тако неопходно, јединственог српског народа.

С поштовањем,

*Начелник Генералштаба Војске Југославије
генерал-пуковник
Небојша Павковић*

Чудотворна икона
Светог великомученика цара Русије Николаја Другог,
храм Вознесења Господњег у Москви

Византијски цар Нићифор III прима трeбник од Светог Јована Златоустог у присуству архангела Михаила, Слова Јована Златоустог, минијатура, 1078-1081, Национална библиотека у Паризу